

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Bakalářská práce

2018

Dominik Vu

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

**Laïcité ve francouzském politickém diskursu v době
redakce zákona o oddělení církví a státu a během
prezidentských voleb 2017**

Bakalářská práce

Autor práce: Dominik Vu

Studijní program: Mezinárodní teritoriální studia

Vedoucí práce: Mgr. Paul Bauer, Ph.D.

Rok obhajoby: 2018

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne ...

Dominik Vu

Bibliografický záznam

VU, Dominik. *Laïcité ve francouzském politickém diskursu v době redakce zákona o oddělení církví a státu a během prezidentských voleb 2017*. Praha, 2018. 40 s. Bakalářská práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Paul Bauer, Ph.D.

Rozsah práce: 71 655 znaků

Abstrakt

Ačkoliv byla laïcité, striktní forma státního sekularismu ve Francii, vytvořena zákonem o oddělení státu a církvi již roku 1905, hrála klíčovou roli ve francouzských prezidentských volbách v roce 2017. Dnes je Francie státem s největším počtem židů a muslimů v Evropě. V kontextu takto odlišné demografické situace oproti roku 1905 si dnes Francie klade otázku, zda je tento sto let starý neměnný princip vyhovující. Autor si klade otázku, zdali se princip laïcité nemění alespoň významově. Tato bakalářská práce porovnává politický diskurs v době redakce zákona z roku 1905 a během francouzských prezidentských voleb z roku 2017 s cílem zjistit, nakolik současní politici jsou ve svých interpretacích laïcité blízcí idejím a hodnotám zákona z roku 1905. Zároveň práce zkoumá také, zda jsou dnes v debatě o laïcité přítomny názory, které v roce 1905 ustoupily stranou či nové fenomény v debatě ohledně laïcité. Politický diskurs je porovnáván na třech tématech, která jsou společná pro debaty v oba momenty. Výsledky studie ukazují, kteří prezidentští kandidáti byli ve svých interpretacích nejbližší duchu zákona z roku 1905, mapují pohyb odlišných idejí napříč politickým spektrem a objevují nové rozměry tohoto problému.

Abstract

Laïcité is a very strict form of religious neutrality in France created in 1905 by the law separating the church and state. It was nevertheless one of the hot topics of the French presidential elections in 2017. Nowadays France is a country with the biggest Jewish and Muslim populations in Europe. With a demography so different from the one in 1905 France is today having a debate over the relevance of the definition of laïcité by the more than 100 years law. In this paper, the author studies whether the notion and interpretation *laïcité* has changed. By comparing political discourse in both 1905 and 2017, author aims to find out which presidential candidates in the 2017 election define laïcité in accordance with the its creators and with the law itself, what happened with the minority opinions that were not implemented in the law and whether they are still present in the debate and what new opinions and interpretations exist today but not during the legislative process in 1905.

Klíčová slova

Laïcité, bezkonfesnost, Francie, politický diskurs, prezidentské volby, 2017, 1905

Keywords

Laïcité, France, political discourse, presidential elections, comparison, 2017, 1905

Title

Laïcité in the French Political Discourse in Moment of Redaction of the Law on the Separation of the Churches and the State and during the Presidential Elections 2017

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce, Mgr. Paulovi Bauerovi, Ph.D., za důvěru a trpělivost. Stejně tak velký dík patří vedoucímu semináře PhDr. Ondřeji Matějkovi, Ph.D., celé rodině za podporu, ale hlavně... mamince a babičce za krabičky.

Obsah

<u>Úvod</u>	2
1. <u>Koncepce a významy laičité v roce 1905</u>	9
1.1. Vztah státu a náboženství	10
1.2. Veřejný prostor a veřejný pořádek	14
1.2.1. Veřejný pořádek.....	15
1.2.2. Veřejný prostor.....	15
1.3. Náboženské oděvy	18
2. <u>Koncepce a významy laičité v roce 2017</u>	21
2.1. Vztah státu a náboženství	24
2.2. Veřejný prostor	29
2.3. Náboženský oděv	31
<u>Závěr</u>	34
<u>Summary</u>	36
<u>Literatura</u>	37

Úvod

Francouzský deník Le Monde ve spolupráci s CEVIPOF, Centrem politického výzkumu univerzity SciencePo, položil 18 000 francouzských občanů otázku: „*Co ve Vás evokuje slovo laïcité?*“¹ Mezi nejčastější odpovědi patřily výrazy váhání jako „*složitě*“, „*komplexní*“ nebo dokonce „*nevím*“.² To vypovídá o tom, že ačkoliv ve Francii princip *laïcité* existuje více než 100 let, jeho význam zdaleka není jednoznačný. Co tedy vlastně slovo *laïcité* znamená?

Slovo *laïcité* je v dnešní době již automaticky spojováno s partikulární striktní formou státního sekularismu, který známe z Francie nebo například i z Turecka. Tento význam je však až druhotný, přenesený. Význam francouzského adjektiva *laïque* (či substantiva *un laïc*) označuje osobu, která není součástí duchovenstva (v předrevoluční Francii tedy 3. stav a část šlechty). Podstatné jméno *laïcité* tak označuje stav, kdy dotyčný zaujímá neutrální vztah k církvím, potažmo vyznáním. To v češtině bohužel nemá šťastný ekvivalent, jelikož v češtině žádné substantivum jako *laïcité*, které by vyjadřovalo náboženskou neutralitu, neexistuje, a české přídavné jméno *laický* vyjadřuje v první řadě amaterismus či nekompetentnost, a význam indikující náboženskou neutralitu je až druhotný.³ Jako český překlad francouzského termínu *laïcité* se tedy používá *bezkonfesnost*. Bezkonfesnost však může mít mnoho konkrétních koncepcí a podob a nemusí se v žádném případě pojít výhradně s Francouzskou republikou. Pokud však hovoříme o francouzské státní bezkonfesnosti, jakožto politicko-právním způsobu organizace vztahu státu a církví, můžeme užít originální termín. V této práci také o *laïcité* referuji jako o striktní formě státního sekularismu. Princip *laïcité* byl ustanoven zákonem z roku 1905 o oddělení církví a státu, kterým došlo zároveň k vypovězení konkordátu, a Francie tak ustanovila přísnou státní neutralitu.

Navzdory předpokladům probíhají debaty ohledně podoby a fungování francouzského státního sekularismu i dnes – více než 100 let po přijetí zákona o oddělení státu a církví. Téma *laïcité* dokonce hrálo důležitou úlohu i během prezidentských voleb v roce 2017, mj. i z důvodu historicky nejviditelnější aktivity populistické pravice – Národní fronty.

¹ Le Monde, *De Le Pen à Mélenchon, les multiples sens du mot laïcité*, YouTube video, 05:07, nahráno „Le Monde,“ 14. března 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=WvRjU7yB27M> (zobrazeno 21/04/2018).

² Ibid.

³ Jiří Kraus, *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž* (Praha: Academia, 2005), 469.

Můžeme si klást otázku, proč je více než 100 let po přijetí zákona o oddělení církví od státu téma *laïcité* stále ještě populární. A proč má vlastně smysl se tímto tématem zabývat i na následujících stránkách.

Základní otázkou dnešních debat ohledně *laïcité* je její definice v zákoně z roku 1905. Otázka, kterou si klade francouzská politická reprezentace i veřejnost, je, zda je *laïcité*, tak jak je definována v zákoně z roku 1905, dostačující v dnešní diametrálně odlišné společnosti. Jak dále uvedu v příslušné kapitole, jedním z důvodů je rozpor mezi mírou sekularizace státu v porovnání s jeho nesekulární populací a druhým je pak náboženská pluralita, která v roce 1905 prakticky neexistovala. Cílem této práce je však postoupit o jednu úroveň hlouběji a porovnat významy a koncepce *laïcité* v politickém diskursu v momentě redakce zákona o oddělení církví a státu a při příležitosti prezidentských voleb v roce 2017. Namísto probíhající debaty o tom, zda a jak *laïcité* změnit, je žádoucí, si nejprve položit otázku, zdali ke změně *laïcité* již nedošlo. A to nikoliv *de iure* skrze legislativní proces, nýbrž v její interpretaci, a ve způsobech, kterými se o ní mluví.

Proto se tato práce zaměřuje na vývoj právě politického diskursu, neboť ten dovoluje identifikovat hodnoty a významy, které *laïcité* připisovali poslanci, autoři zákona z roku 1905, a následně je vystopovat v roce 2017. Tato bakalářská práce nemá být dalším příspěvkem do historiografie, která se zabývá vznikem a sociálně historickým vývojem *laïcité*.⁴ O *laïcité* a jejím vzniku, vývoji a specifikách existuje nepřeborné množství monografií či článků. Tato práce zkoumá a porovnává dva konkrétní momenty v tomto čtyři staletí dlouhém procesu.

Důležité jsou názory nejen hlavního protagonisty Aristida Brianda, který svým liberálním a konsenzuálním přístupem ve velké míře vtiskl zákonu podobu, ale pak samozřejmě i ostatních poslanců (i názorovým menšinám z okrajů politického spektra), jelikož z legislativního procesu původní návrh vyšel značně upraven.⁵ V zásadě tak práce sleduje tři zásadní linie a otázky. Která část politického spektra je v roce 2017 nejbližší konsenzuálnímu pojetí tak, jak si jej představoval Briand a jak je patrné v zákoně z roku 1905? Co se stalo s názory, které během debat o podobě zákona sice zaznívaly, ale ve finálním znění zákona byly z různých důvodů vynechány? Pokud dnes existují, jsou

⁴ Cestu k *laïcité* můžeme sledovat retrospektivně až do doby osvícenství, proces sekularizace evropské společnosti pak započal ještě dříve.

⁵ Patrick Weil, *Politiques de la laïcité au XXe siècle* (Paris: Presses Universitaires De France, 2007), 48.

zaštiťovány stále stejným politickým táborem? A nakonec, o jaké hodnoty či kontexty byla *laïcité* za 20. století obohacena? Záběr na přední politiky a státníky jsem zvolil ze dvou důvodů – představují poměrně úzkou skupinu lidí, které se dostává mediálního prostoru a názory jednotlivých politiků jsou tedy snadno mapovatelné. Zadruhé, politický diskurs je důležitý i z toho důvodu, že politici disponují reálnou zákonodárnou či výkonnou mocí, a jejich názory nemají dopad pouze na veřejné mínění, ale i na výslednou formulaci pravidel a zákonů.

Metodologie v této práci užitá je především kvalitativní obsahová analýza politického diskursu a následná komparace. Práce se však neopírá pouze o přímý ústní či písemný projev zúčastněných, nýbrž i o odbornou literaturu redigovanou třetími osobami či zprávám z klasických médií, které jsou pro mnou zkoumaný fenomén relevantní. Je třeba podtrhnout, že práce je i do určité míry diskursivní analýza ve smyslu analýzy jazyka, jelikož použitím konkrétních jazykových obrátů a slov je automaticky navozen určitý sentiment. Toto je ale druhotný předmět zkoumání. Namísto zkoumání řečnických technik a jazykových obrátů je zásadní obsah – *laïcité*, její interpretace, významy a kontexty, ve kterých se o ní mluví či píše.

Tato práce je členěna do dvou kapitol, úvodu a závěru. Kapitola první se soustředí na debaty předcházející přijetí zákona o oddělení církví od státu z roku 1905. Druhá kapitola se pak věnuje politickému diskursu během prezidentské kampaně v roce 2017, ve které hledá a zkoumá ozvěny názorů a interpretací představených v kapitole první. Kapitoly jsou dále členěné na 3 tematické celky, které představují styčný bod debat v obou momentech a stojí tedy za komparaci. Jedná se o vztah mezi státem a konfesemi, definici veřejného prostoru a náboženské oděvy. Mnoho hlavních linií debat z roku 1905 již není v roce 2017 důležitých a naopak, práce je tedy vystavěna na třech tématech, která jsou pro oba momenty společná. Aby nedošlo k rozbití textu na mozaiku citací jednotlivých politiků, soustředím se především na důležité ideje, které jsou často sdíleny větší skupinou poslanců, a na konkrétní diskutovaná témata.

Kritika pramenů:

Ve své studii se opírám o množství pramenů. Největší překážku pro bádání představuje nepřístupnost mnohých z nich, například jeden z těch cenných – více než tisícistranné

zápisky z jednání komise *třiceti tři* – není v místních podmínkách přístupný na internetu. Stejně tak jsem neměl přístup ke znění protinávrhů na podobu separace vytvořené jinými poslanci. Využívám tedy přepisy parlamentních debat, které jsou v omezeném množství přístupné online. Bohužel na stránkách francouzské národní knihovny nejsou zpřístupněny kompletně, naštěstí jsou však dostupné na stránkách jedné komunitní knihovny Kanadě.⁶ V této práci v příslušných kapitolách odkazuji na parlamentní debaty ze dvou dnů. Zaprvé z 10. dubna roku 1905, kdy Maurice Allard obhajoval svůj návrh na radikální formu separace.⁷ A z 26. června, kdy se projednávala míra přítomnosti náboženských symbolů ve veřejném prostoru.⁸ Kvůli rozsahu parlamentních debat však orientace v nich není snadná, usnadnil mi ji však další pramen – kniha *La séparation : discussion de la loi (1904-1905)* redigována právě Aristidem Briandem. Dalším důležitým pramenem je pak samotný zákon o oddělení církve a státu, který je ke stažení přístupný na stránkách institucí francouzské republiky.

Jedná se sice o knihu, ale představuje kompilát Briandových proslovů a reakcí na protinávrhy a dodatky ze strany oponentů. Proto ji řadím mezi prameny. V kontextu reakcí a kontroverzí, které zákon vyvolal, kniha předkládá veřejnosti legitimizaci a vysvětlení Briandových názorů, které by se ze zápisů z parlamentních debat těžko dostaly k veřejnosti. Badatel tak nejprve může nahlédnout do Briandovy knihy, kde jsou jednotlivé Briandovy proslovy tematicky řazeny a datovány a následně ve spisech z parlamentu dohledat diskusi z kýženého dne v plném rozsahu.

Další podskupinou písemných pramenů jsou politické programy jednotlivých kandidátů na prezidenta, které jsou obvykle snadno dostupné na internetu. Obvykle nenabízí vyčerpávající argumentaci kandidáta, pouze stručně představí jeho postoje a cíle. Pro jejich vyhledávání a komparaci postojů na jednotlivé tematické bloky jsem ocenil internetový

⁶ Více na: http://classiques.ugac.ca/collection_documents/assemblee_nationale/assemblee_nationale.html (zobrazeno 20/04/2018).

⁷ „10e séance du 10 avril 1905. Délibérations sur le projet et les propositions de la loi concernant la séparation des Églises et de L'État.“ Assemblée nationale. Chambre des députés. 10. dubna 1905. http://classiques.ugac.ca/collection_documents/assemblee_nationale/separation_Eglises_Etat/seance_10_debat_10_1905.pdf (zobrazeno 03/04/2018)

⁸ „43e séance du 26 juin 1905. Délibérations sur le projet et les propositions de la loi concernant la séparation des Églises et de L'État.“ Assemblée nationale. Chambre des députés. 26. června 1905. http://classiques.ugac.ca/collection_documents/assemblee_nationale/separation_Eglises_Etat/seance_43_debat_43_1905.pdf (zobrazeno 03/04/2018)

komparátor programů na stránkách deníku Le Monde.⁹ V této práci používám programy Emmanuela Macrona, Marine Le Pen a Nicolase Dupont-Aignana.

Z oficiálního programu kandidáta však nelze vyčíst více než obecnou myšlenku shrnutou do jedné věty, což však často nestačí, má argumentace se tedy opírá i o prameny, které jsou zprostředkovány médii. Mezi ně řadím především videorozhovory s jednotlivými kandidáty a jejich společné debaty. Co se týče jejich výběru, důležité u nich byla jejich relevance pro mnou zkoumanou oblast a také jejich dostupnost na internetu. Vyhledávání tedy probíhalo na základě užití klíčových slov jako bylo obvykle jméno příslušného kandidáta v kombinaci s francouzskými termíny jako *laïcité*, *interview* či *débat*. Ne každá debata se totiž dostatečně věnovala problematice *laïcité*. V této práci nakonec cituji první debaty před primárkami obou politických táborů, debatu před druhým kolem socialistických primárek mezi Hamonem a Vallsem, nebo debatu hlavních kandidátů před prvním kolem voleb. Všechny jsou snadno dohledatelné na největším videoservertu *YouTube*, kde čerpám výhradně z oficiálních a ověřených kanálů.

V televizním interview má kandidát mnohem více prostoru pro vyčerpávající objasnění svých postojů než například v debatách či programech. Proto v této práci užívám rozhovory, které do debaty přinesly nové prvky, ať už je to zapříčiněno netradiční argumentací kandidáta nebo moderátora. Zajímavé postoje do debaty přinesl Jean-Luc Mélenchon, Marine Le Pen či Manuel Valls. Důležitý moment v debatě o *laïcité* byla epizoda pořadu *On'est pas couché* z 27. srpna 2016 s Nathalie Kosciuszko-Morizet.¹⁰

Kritika literatury:

Není překvapením, že naprostá většina literatury k tomuto tématu je ve francouzském jazyce. Z tohoto důvodu se pro mne ukázala jako zásadní knihovna při *Francouzském ústavu pro studium ve společenských vědách* (CEFRES) se svou bohatou databází akademických periodik. Česká akademická sféra zatím bohužel postrádá překlady zásadních monografií k tomuto tématu, což ale pro výzkum ve 21. století rozhodně není

⁹ Více na: <http://www.lemonde.fr/programmes/> (zobrazeno 20/11/2017).

¹⁰ On n'est pas couché. *Nathalie Kosciuszko-Morizet - On n'est pas couché 27 août 2016 #ONPC*. YouTube video, 41:23. ze stejnojmenného pořadu na France 2, 27. srpna 2016. Nahráno „On n'est pas couché.“ 27 srpna 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=AN0QnnpUXB4&t=1283s>

překážkou. Francouzský striktní sekularismus je díky své ojedinělosti a nepřetržité aktuálnosti předmětem zkoumání i anglicky mluvících výzkumníků. Veškeré citace v bakalářské práci, které odkazují na zahraniční literaturu, ať již francouzskou nebo anglickou, jsou přeloženy svépomocí.

Popularita *laïcité* ve Francii a ve světě má za následek to, že badatel zabývající se touto problematikou má dnes k dispozici nepřeberné množství prací, které se více či méně detailně zabývají jejími nejrůznějšími aspekty. Sociologové často zasazují *laïcité* do širšího myšlenkového rámce Evropy na přelomu 19. a 20. století – sekularizace a modernity. V *laïcité* vidí produkt modernity v kontextu specifického francouzského vývoje, kde se modernita projevovala od VFR otevřeně antiklerikálně. Za zmínku jistě stojí pracoviště Césor z pařížské univerzity EHESS, které se zabývá právě náboženstvím. Sociologický přístup k *laïcité* jsem studoval skrze texty Daniele Hervieu-Léger, socioložky náboženství, která se velkou měrou podílela na změně paradigmatu evropské sekularizace. Na ni také navazuje Grace Davieová, mj. i v knize – *Výjimečný případ Evropa, podoby víry v dnešním světě*.¹¹

Téma *laïcité* má přesah i do politologie a práva. Politologicko-právní přístup řeší patrnou nejednoznačnost významu *laïcité*, zejména v otázkách náboženských svobod jedince garantovaných poprvé již deklarací práv člověka a občana. Tento přístup byl nutný zejména během debat o tzv. šátkovém zákonu z roku 2004, který zakázal ostentativní nošení náboženských symbolů na státních středních školách. Ústředním dokumentem je zpráva komise Stasi, o kterou se zákon opíral. Tematicky se tento přístup prolíná s filosofickým přístupem osvícenců o nenáboženském vzdělání občana a francouzským historickým vnímáním školství jako výsady republiky.¹² Z literatury v této práci citované se jedná o článek Eoina Dalyho a zejména o práce z pera Patricka Weila – článek *Why the French laïcité is liberal*¹³ a jeho monografii *Politiques de la laïcité au XXe siècle*.¹⁴ Patrick Weil je jedním z nejrespektovanějších francouzských historiků a politologů a ve svých monografiích se specializuje na imigraci, občanství a právě *laïcité*.

¹¹ Davie, Grace. *Výjimečný případ Evropa: Podoby víry v dnešním světě*. Brno: CDK, 2009.

¹² Miqueu, Christophe. „Former le citoyen de la république naissante retour sur une controverse aux origines de l'école républicaine,“ *Revue de Synthèse* 137, č. 3 (2016): 453-477.

¹³ Weil, Patrick. „Why the French laïcité is liberal.“ *Cardozo law review* 30, č.6 (2009): 2699–2714.

¹⁴ Weil, Patrick. *Politiques de la laïcité au XXe siècle*. Paris: Presses Universitaires de France, 2007.

Laïcité představuje velmi interdisciplinární pole výzkumu, a proto se přístupy často překrývají, nezbytný přístup je však historický. Mimo monografie od Patricka Weila používám ještě dvě další monografie redigované historiky. První z nich je *Laïcité et séparation des Églises et de l'Etat : histoire et actualité* a pochází od kolektivu seskupeného kolem nejznámějšího odborníka na historii *laïcité*, Jeana Baubérota.¹⁵ Poslední velkou historickou monografií, která mapuje historii vztahu mezi státem a náboženstvím, je *Histoire sociologique de la laïcité* od Philippa Portiera.¹⁶

Kromě komplexních historických monografií se opírám i o akademické články, které jsou dostupné na portálu elektronických zdrojů. Ty se obvykle specializují na konkrétní aspekty *laïcité* a v mnohém pro můj výzkum vykompensovaly chybějící prameny, zejména článek od Rémiho Fabra¹⁷ a Christoha Bellona.¹⁸ Pro můj výzkum byla velmi přínosná i studie Pierra-Henriho Prélota, který již ve svém článku z roku 2012 porovnává diskusi ohledně veřejného prostoru a náboženského oděvu v roce 1905 s diskusí ohledně francouzských zákonů upravující zahalování ve školách či zahalování obličeje.¹⁹

Co se týče prostředí Univerzity Karlovy, na obdobné téma již bakalářské práce existují – jsou to práce studentů právě Institutu mezinárodních studií na FSV UK, které vznikaly v době, kdy otázky ohledně *laïcité* rezonovaly mediálním prostorem – období tzv. šátkového zákona z roku 2004 a hledání národní identity za vlády Nicolase Sarkozyho. Pro mne je důležitá bakalářská práce Zuzany Lánové, jelikož na ní i v této práci odkazují.²⁰ Nicméně pouze zřídka, jelikož je pro mou zkoumaný problém příliš tematicky zaměřená a navíc se liší v časovém ukotvení.

¹⁵ Baubérot, Jean, Paul d'Hollander a Mireille Estivalèzes. *Laïcité et séparation des Églises et de l'Etat : histoire et actualité*. Limoges : PULIM, 2006.

¹⁶ Portier, Phillipe. *L'État et les religions en France, Une sociologie historique de la laïcité*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2016.

¹⁷ Fabre, Rémi. „Une séparation révolutionnaire ? Allard et Vaillant... les ultras de la commission Briand.“ *Cahiers Jaurès* 175-176, č.1 (2005): 7–32.

¹⁸ Bellon, Christophe. „Les parlementaires socialistes et la loi de 1905.“ *Parlement[s], Revue d'histoire politique*, č.3 (2005): 116–136.

¹⁹ Prélot, Pierre-Henri. „Les signes religieux et la loi de 1905. Essai d'interprétation de la loi portant interdiction de la dissimulation du visage dans l'espace public à la lumière du droit français des activités religieuses.“ *Société, droit et religion* 2, č.1 (2012): 25–46.

²⁰ Lánová, Zuzana. „Institucionalizace muslimského vyznání ve Francii na základě principů laïcité.“ Bc. práce, Univerzita Karlova v Praze, 2012.

Jelikož byla prezidentská kampaň ostře sledovanou událostí, opírám se i o několik článků z francouzských zpravodajských serverů.

1 Koncepce a významy *laïcité* v roce 1905

Laïcité je jako sociálně-politicko-právní koncept definována a ustanovena zákonem o oddělení církví a státu z roku 1905, a je tak vymezením konkrétní podoby tohoto jinak širokého a velmi vágního statusu. Zákon z roku 1905 vymežil vztah státu a římskokatolické církve. Jeho základní premisa je, že „*stát neuznává, nefinancuje ani jinak nepodporuje žádné náboženství*“.²¹ Tento princip byl přesně takto formulován z toho důvodu, že představuje explicitní negaci předchozího režimu konkordátu, který uznával pouze čtyři vyznání.²² Náboženské instituce se rázem přestávají podílet na politickém životě a stát se nepodílí na životě náboženském, s výjimkou pak tzv. *veřejného pořádku*. Církev přirozeně nepřestává existovat, pouze se přesouvají ze sféry veřejné, tj. státní, do sféry soukromé.²³ Ačkoliv zákon hovoří o odloučení „*církví*“ od státu, byl svou podstatou namířen zejména proti politické moci katolické církve. Zákonem z roku 1905 vypověděla Francouzská republika konkordát s papežským stolcem, který upravoval vztah republiky a církve od roku 1801, kdy byl přijat Napoleonem. Vypovězením konkordátu roku 1905 se tak Francouzská republika, tvořená z naprosté většiny katolíky, prohlašuje za bezkonfesní a odvozuje práva i povinnosti jedince od jeho občanství, nikoliv od jeho vyznání, které proto ignoruje. Stát není do budoucna schopen ani oprávněn hodnotit či klasifikovat občana na základě jeho víry, tím je předcházeno diskriminaci ze strany státu a garantována svoboda vyznání.

Ústřední postavou legislativního procesu je samozřejmě Aristide Briand, který se jako umírněný socialista stal zpravodajem nového zákona a členem komise „*třiceti tří*“. Svým jednáním a nasazením zastínil dokonce ministra vnitra, což je jedna z mnoha anomálií, které se během legislativního procesu vyskytly.²⁴ Komise „*třiceti tří*“ představila návrh

²¹ „Loi du 9 décembre 1905 concernant la séparation des Églises et de l'État,“ titre I, art. 2, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000508749> (zobrazeno 09/03/2018).

²² Rita Hermon-Belot a Sébastien Fath, „La République ne reconnaît... aucun culte,“ *Archives de sciences sociales des religions* 129 (2005): 7–13.

²³ Eoin Daly, „The Ambiguous Reach of Constitutional Secularism in Republican France: Revisiting the Idea of *Laïcité* and Political Liberalism as Alternatives,“ *Oxford Journal of Legal Studies* 32, č. 3 (2012):584-585.

²⁴ Weil, *Politiques de la laïcité*, 47.

zákona, ve kterém sjednocovala různé více či méně komplexní a radikální návrhy na provedení separace z různých stran politického spektra.²⁵ Proces přípravy tohoto zákona byl také velmi spěšný a reagoval na krizi ve vztazích s Vatikánem. Senát se v tomto případě vzdal svého práva zasahovat do legislativního procesu a svými připomínkami jej prodlužovat. Jak dále udává Patrick Weil: „*Po dobu více než 3 měsíců byl od března do června zákon článek po článku na téměř denní bázi projednáván, z čehož ve finále vyšel značně pozměněn.*“²⁶

Hodnoty a významy, které *laïcité* připisovali jednotliví politici napříč politickým spektrem, se projeví nejprve v komisi a poté i na půdě *assemblée*, kde byly vášnivě projednávány a měnily tak podobu konečného znění zákona. Tyto hodnoty na následujících stranách řadím do několika větších tematických bloků – problémů – tak, jak k nim přistupovali i poslanci v roce 1905. Ty jsou pak aplikovány i v kapitole druhé, čímž se zefektivní komparace obou časových úseků.

1.1 Vztah státu a náboženství

Tato kapitola zkoumá různé dobové pohledy na náboženství a na jeho ideální místo ve společnosti či státě. Naprostá většina tehdejší populace byli katolíci a již samotné oddělení církve a státu bylo v dobovém evropském kontextu nanejvýš radikálním krokem. Ačkoliv byl tedy zákon namířen proti katolické církvi, byl zejména namířen proti její politické moci, jejímu vlivu na chod státu a proti Vatikánu, který se tohoto všeho stal ztělesněním. Již při přípravě návrhu zákona se v komisi objevily různé návrhy na to, jakým způsobem ukončit staletý svazek Francie a římskokatolické církve a jakým způsobem nastavit do budoucna církvi mantinely, jelikož rozvázáním konkordátu církev ztrácí své tradičně právně ukotvené dominantní postavení.

Aristide Briand jako zpravodaj připravovaného zákona, který svůj návrh diskutoval se členy komise, se rozhodl pro umírněný přístup skrze konsenzus a pečlivě připravený projekt, který se mu podařilo prosadit právě nejprve v komisi a následně i na půdě národního shromáždění. Zaprvé patřil k reformnímu hnutí socialistů a sám se ke katolictví

²⁵ Philippe Portier, *L'État et les religions en France, Une sociologie historique de la laïcité*. (Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2016), 138-42.

²⁶ Weil, *Politiques de la laïcité*, 48.

nestavěl vysloveně negativně, zadruhé se pak soustředil na svůj hlavní cíl – dovést rozvázání konkordátu do úspěšného konce. Pragmaticky tedy hledal zlatou střední cestu tak, aby pro zákon zajistil potřebnou většinu, a to i z řad pravice.²⁷ Briandův pragmaticky centrický přístup je patrný i ve volbě jazyka a diskursu. Ať je to například v obratném zdůrazňování jednoty skrze používání 1. osoby množného čísla nebo v častém připomínání společného cíle – úspěšného dokončení separace.²⁸

Historiografie se shoduje, že připravený zákon je v kontextu své doby velmi liberální.²⁹ Zákon především chrání svobodu vyznání jedince a má za cíl sociální emancipaci minoritních vyznání, na počátku 20. století ve Francii to byli zejména židé a protestanti. Rozvázáním konkordátu tak ztrácí katolická církev své právně ukotvené dominantní postavení, zároveň však stát nepodrývá její autoritu a je jí ponechána větší míra volnosti – výměnou za omezení politického vlivu církve, zrušení jejího zákonem stanoveného privilegovaného postavení ve Francii, byly katolická církev (a další církve) zbavena mnoha omezení, zásahů a kontroly ze strany státu.³⁰ V režimu konkordátu totiž Francouzská republika například navrhovala všechny biskupy. Tento princip bývá v historiografii označován jako princip dvojího osvobození – osvobození státu i církve.³¹ Aristide Briand prosazoval nový režim, ve kterém by byla ustanovena pravidla pro co nejpokojnější společné občanské soužití, hájena suverenita státu a práva jedince, minoritní konfese emancipovány – to vše ale s ohledem na zachování rozumných vztahů vůči církvi římskokatolické.³² Za takto umírněný přístup byl dokonce i Briand sám příslušníky socialistických radikálů označen za pomocníka kléru.³³

Tato liberální koncepce nového režimu *laïcité* se nakonec projevila i v konečném znění zákona o oddělení státu a církvi z roku 1905. Nejznámějšímu a již výše citovanému paragrafu o tom, že „*stát neuznává žádné náboženství. Nefinancuje je, ani je jinak*

²⁷ Poslanec Cachet se jako příslušník pravice nechal slyšet, že i jakožto odpůrce rozvázání konkordátu by ho mohl začít podporovat, pokud by mu byl předložen návrh přijatelného zřízení.

²⁸ Christophe Bellon, „Les parlementaires socialistes et la loi de 1905,“ *Parlements, Revue d'histoire politique*, č.3 (2005): 123-125.

²⁹ Portier, *L'État et les religions en France*, 137.

³⁰ *Ibid.*, 139.

³¹ Rémi Fabre, „Une séparation révolutionnaire ? Allard et Vaillant... les ultras de la commission Briand,“ *Cahiers Jaurès* 175-176, č.1 (2005): 13

³² Bellon, „Les parlementaires,“ 120.

³³ Briand, *Séparation*, 15.

nedotuje,“³⁴ předchází totiž ještě článek první, a tudíž i důležitější:

„*Republika garantuje svobodu svědomí (vyznání – pozn. autora). Garantuje svobodné praktikování náboženství, a to až na jednu výjimku – výjimku v zájmu obecného pořádku.*“³⁵ První věta garantuje svobodu svědomí – všimněme si, že republika negarantuje pouze svobodu vyznání, nýbrž i svobodu být bez vyznání. Zde je legálně ukotven již výše zmiňovaný aspekt modernity – posun k autonomii svědomí každého občana, nikoliv universální kodex představovaný autoritou katolické církve.³⁶ Stát také ochraňuje občana proti tlaku ze strany náboženských organizací.³⁷ Republika je sama nestranná, náboženské otázky spadají do soukromé sféry, což zároveň garantuje nestrannost republiky do budoucna – viz 28. článek: „*V budoucnu je zakázáno vztyčit jakýkoliv náboženský symbol či znak na veřejném místě (...) s výjimkou míst spojených s pohřbem, stejně tak jako muzeí.*“³⁸

Během diskusí v komisi i v parlamentu však zaznívaly i návrhy na mnohem radikálnější uspořádání poměrů než to, jaké bylo nakonec v poslanecké sněmovně přijato. Ačkoliv pro svou radikálnost a marginálnost byly odsouzeny k neúspěchu již předem, návrhy extrémní levice seskupené kolem Maurice Allarda mají v této práci své místo. Historiografie je označuje jako snahy o dechristianizaci Francie.³⁹ Maurice Allard byl ve svých názorech zapřisáhlým antiklerikálem a antikatolíkem – patrně to byl právě odpor vůči náboženství, co určilo jeho politickou příslušnost.⁴⁰ Například v předmluvě brožury *Les Charlatans Noirs* z roku 1903 dává plně najevo své antináboženské názory: iracionální víra, která prostupuje lidskými společnostmi, je vlastně náboženská nemoc, kterou je třeba léčit.⁴¹ Pokud je pro Allarda víra nemoc, pak je pro něj katolická církev ze své podstaty negativní, což se promítlo i do Allardových návrhů na mnohem radikálnější separaci, kde by církev zůstala „*rozbita na malé kapličky bez vazeb či tmelu*“.⁴²

³⁴ „Loi du 9 décembre 1905 concernant la séparation des Églises et de l'État,“ titre I, art. 2.

³⁵ Ibid., titre I, art. 1.

³⁶ Danièle Hervieu-Léger, „La démocratie providentielle, temps de l'ultra-sécularisation,“ *Revue européenne des sciences sociales* 44, č. 3 (2006): 114.

³⁷ Patrick Weil, „Why the French laïcité is liberal,“ *Cardozo law review* 30, č. 6 (2009): 2709.

³⁸ „Loi du 9 décembre 1905 concernant la séparation des Églises et de l'État,“ titre V, art. 28.

³⁹ Portier, *L'État et les religions en France*, 142–43.

⁴⁰ Fabre, Allard et Vaillant, 30.

⁴¹ Fabre, Allard et Vaillant, 31.

⁴² Maurice Allard, „10e séance du 10 avril 1905. Délibérations sur le projet et les propositions de la loi concernant la séparation des Églises et de l'État,“ (Assemblée nationale, Chambre des députés, 10. dubna,

10. dubna 1905 tak Allard na půdě parlamentu hájí a vysvětluje svou radikální pozici a rozlišuje mezi dvěma svobodami: *svobodou vyznání* a *svobodou náboženskou*. Svoboda vyznání je podle něj nezczitelné právo jedince a vyznání jako takové nemůže být vnuceno či odebráno silou. Náboženská svoboda je však otázka veřejného práva, která dává náboženským organizacím prostor se dále rozrůstat a utvářet si vlastní moc a zákony, což je v absolutním měřítku v rozporu s občanskými svobodami a státem samotným:

„...máme právo nenechat v srdci nenáboženského státu (a proti němu samému) prostor pro tento konkrétní náboženský stát, toto náboženské společenství, které se nutně stane skutečným nebezpečím, zvlášt' pokud je ovládáno tak jako církev duchem v podstatě nepřátelským vůči každému pokroku a každé civilizaci.“⁴³

Není překvapením, že toto hodnocení katolické církve legitimizuje i podstatně tvrdší přístup státu a podmínky. Tento tvrdý přístup je obzvláště patrný zejména v otázce majetku (důchodů, financování a církevních nemovitostí).⁴⁴ Otázka majetku sice není hlavním předmětem této práce, ale pro ilustraci zde krátce shrnu několik bodů z Allardova programu. Aniž by to socialisté otevřeně přiznávali, církevní majetek by podle nich mohl být použitý pro podpoření socialistické a také mj. populistické věci – miliardy patřící kongregacím by zafinancovaly stařecké a invalidní důchody.⁴⁵ Dle jejich protinávrhu mělo být po uplynutí deseti let od separace zakázáno pronajímat kultovním asociacím (církvím) obecní majetek (a v prvním desetiletí požadovat vysoké nájemné).⁴⁶ Dokonce bylo navrhováno, aby katedrála Notre Dame nesloužila pouze katolickým obřadům, ale aby ji sdílelo více církví tak, jak tomu bylo za dob francouzské revoluce.

Laicizace se měl zčásti dočkat i kalendář, z něhož měly být odstraněny církevní svátky, čemuž byl paradoxně Allard ochoten obětovat i socialistické ideály. Zrušení několika dní volna, aniž by došlo k jejich nahrazení, by uškodilo zejména dělnické třídě.⁴⁷ A zatímco Briandův návrh předpokládá tvrdý trest pro ty, kteří by násilím či výhrůzkami donutili

1905), 6–7.

http://classiques.ugac.ca/collection_documents/assemblee_nationale/separation_Eglises_Etat/seance_10/debat_10_1905.pdf (zobrazeno 03/04/2018).

⁴³ Ibid., 5.

⁴⁴ Bellon, „Les parlementaires,“ 121.

⁴⁵ Fabre, „Allard et Vaillant,“ 18.

⁴⁶ Ibid., 16–17.

⁴⁷ Ibid., 17.

jedince k účasti na náboženském obřadu či naopak jeho účasti zabránili, pro Allarda násilné bránění ve výkonu náboženství nepředstavuje problém.

Jak lze tedy vypožorovat, existovala také úplně odlišná představa o typu a míře připravované bezkonfesnosti než představa Briandova, splňující představy většiny národního shromáždění. V systému separace navrhovaném Allardem by byla pozice církví a náboženství diametrálně odlišná, návrhy extrémní levice mají do velké míry nádech dechristianizaci a jsou velmi ostře namířeny proti katolické církvi, mnohem víc než proti menším náboženským obcím, jelikož katolickou církev viděli „(...) jako nepřítel *Republiky, jehož pád musí být požadován (...)*“⁴⁸.

1.2 Veřejný pořádek a veřejný prostor

Podobně rozdílné představy existovaly i o definici veřejného pořádku či veřejného prostoru. Nejprve však představím centristický názor parlamentní většiny, který se podepsal na výsledném znění zákona. O veřejném pořádku a veřejném prostoru se v něm explicitně hovoří hned na několika místech, mezi nimi i ve dvou článcích:

*„Republika garantuje svobodu svědomí (vyznání – pozn. autora). Garantuje svobodné praktikování náboženství, a to až na jednu výjimku – výjimku v zájmu obecného pořádku.“*⁴⁹

*„Do budoucna je zakázáno vztyčit či připevnit jakékoliv náboženské symboly na památky či veřejný prostor s výjimkou kultovních (náboženských) budov, pohřebišť a hřbitovů, hrobů a pomníků, stejně tak jako muzeí a výstav.“*⁵⁰

Co tyto dva články zákona z roku 1905 nevysvětlují jsou právě definice *veřejného prostoru*, *veřejného pořádku* – dvou termínů, které spolu navíc úzce souvisejí. Je proto třeba objasnit, jak autoři zákona o těchto dvou pojmech přemýšleli. Jak tedy oba termíny chápat a proč právě veřejný pořádek představuje onu důležitou výjimku?

⁴⁸ Fabre, „Allard et Vaillant,“ 12.

⁴⁹ „Loi du 9 décembre 1905 concernant la séparation des Églises et de l'État,“ titre I, art. 1,

⁵⁰ Ibid., titre V, art. 28.

1.2.1 Veřejný pořádek

Pro pochopení, proč je v prvním článku zákona ponechána výjimka právě pro veřejný pořádek, je třeba přiblížit i dobový společenský kontext. O něm historici hovoří jako o období tzv. *dvou Francií* – Francie katolické a Francie republikánské.⁵¹ Míra polarizace a radikalizace společnosti mohla místy vyústit až ve vyhrocené a násilné incidenty, případy porušení veřejného pořádku mezi katolíky a antiklerikály.⁵² Tyto incidenty po přijetí takto přelomového zákona ještě zesílily, a to mimo jiné i kvůli aktivnímu vzdoru ze strany Vatikánu. Aristide Briand jakožto příslušník umírněné levice trval na pokojné koexistenci různých vyznání v hexagonu. Jak jsem již poukázal v přechozím odstavci, zákon chápal jako zákon liberální – svoboda lidského přesvědčení a pokojné koexistence je pro něj na prvním místě, republika by však měla mít prostředky, jak přecházet právě těmito incidentům. *Veřejný pořádek* tedy nevyžaduje zachování uniformity, jedná se skutečně o možnost státu omezit v kritických oblastech aktivity, které by stavěly obě názorové skupiny do konfliktu. Během projednávání zákona je problematika veřejného pořádku navíc většinou zmiňována s obecním právem, jelikož některé obce byly v náboženských otázkách více turbulentní než jiné. Zmínka o veřejném pořádku nemá za cíl potlačovat náboženská práva, pouze dává státu možnost zachovat pořádek v zemi, kde během 100 let proběhly tři revoluce. V tomto smyslu s notnou dávkou sarkasmu mluví právě Aristide Briand:

„Je-li kříž postaven ženou či matkou katolíka na společném hrobě, dovolili byste další den ve jménu náboženské svobody matce či ženě liberála, kterou pohled na tento kříž pohoršuje, jej vyrvat či odebrat? Opravdu chceme lidi tlačit až do takovýchto extrémů? Pravdou je, že nechceme, aby se lidé mlátili na hřbitovech náboženskými symboly.“⁵³

1.2.2 Veřejný prostor

Veřejný prostor je s veřejným pořádkem silně spjat. Termín se objevuje i v již výše zmíněném 28. článku. Pro jeho správné pochopení něj je důležitá volba slov: *do budoucna*. Nejedná se o fanatické boření uměleckých děl zdobících francouzskou krajinu, nýbrž o

⁵¹ Zuzana Lánová, „Institucionalizace muslimského vyznání ve Francii na základě principů laičité“ (Bc. práce, Univerzita Karlova v Praze, 2012), 10.

⁵² Aristide Briand dokonce často hovoří o „studené válce“ mezi oběma póly francouzské společnosti.

⁵³ Briand, *Séparation*, 312.

zamezení vzniku nových staveb podobného charakteru v novém režimu státní bezkonfesnosti. Důležitá je také konkrétní formulace – jsou použita právě slovesa: *vztyčit* a *přípevnit*. Na státní neutrální půdě by tedy neměly být vztyčeny nové sochy či jiná výtvarná díla s náboženskou symbolikou, což však nemůže legálně činit nikdo jiný než stát či obec. Garantem neutrality veřejného prostoru je tedy v režimu *laïcité* stát, a nikoliv občan, ten svým jednáním naopak může svou víru manifestovat. To ostatně Aristide Briand na půdě parlamentu několikrát hájil: „*Republika počítá s vnějšími manifestacemi víry a náboženství (...) zavazuje se jim zajistit plnou a celkovou svobodu.*“⁵⁴ V momentě, kdy by v majoritně katolické obci došlo ke zvolení konzervativního zastupitelstva, neměli by zastupitelé v rámci zachování státní neutrality stavět na obecním území sochy s náboženskými symboly, ačkoliv k tomu mají mandát voličů:

*„Jakým právem by procírekvní obecní zastupitelstvo, které může být dílem náhody záhy vystřídáno zastupitelstvem liberálním, mohlo zanechávat náboženské symboly na obecních náměstích a ulicích?“*⁵⁵

O komplikovanosti definice veřejného prostoru, a nastavení pravidel v něm, vypovídá debata ohledně katolických procesí na veřejných komunikacích. Ty nakonec národní shromáždění povolilo a přenechalo je správě obcí. Tomuto liberálnímu rozhodnutí však předcházela dlouhá a nepřehledná debata, kdy jednotlivé politické tábory zdaleka nebyly ve svých názorech konzistentní.⁵⁶ Tato nepřehlednost je způsobena zaprvé politickým bojem, jelikož podpora a uskutečnění celkového projektu je často vykupována dílčími ústupky.⁵⁷ Druhý z faktorů je i fakt, že podmínky pro náboženské projevy ve veřejném prostoru přímo souvisí s veřejným pořádkem – striktnějšími pravidly (omezením náboženských symbolů) lze přímo předcházet konfliktům. V debatě, která přinesla množství rozdílných pohledů, Aristide Briand překvapivě podporoval dosti radikální návrh na plošné zákazy církevních procesí. Z důvodu výše zmiňovaných obav z narušování veřejného pořádku, jelikož požadavky na zrušení či autorizaci procesí by příliš rozdělávaly

⁵⁴ Briand, *Séparation*, 82.

⁵⁵ *Ibid.*, 308.

⁵⁶ Pierre-Henri Prélot, „Les signes religieux et la loi de 1905. Essai d'interprétation de la loi portant interdiction de la dissimulation du visage dans l'espace public à la lumière du droit français des activités religieuses.“ *Société, droit et religion* 2, č.1 (2012): 29–33.

⁵⁷ Tak například zákaz procesí byl do návrhu komise přidán až v reakci na výhrůžky Maurice Allarda, že návrh svým hlasem nepodpoří.

společnost. Zároveň také procesí považoval za způsob, jakým chce církev dát na odív své rituály, na čemž se výjimečně shodl s radikálním socialistou Mauricem Allardem.⁵⁸

V tomto případě stojí v opozici proti Briandově výkladu konzervativce Henri Grousseau, který zdůrazňuje, že i tyto externí tradiční obřady jsou podstatnou součástí náboženství, a jsou tak nezbytným prvkem katolictví, a veřejné manifestace jsou podstatnou částí republiky.⁵⁹ Zároveň podtrhuje liberální podstatu zákona vyjádřenou jeho prvním článkem. Jelikož první článek garantuje náboženskou svobodu včetně náboženských projevů, tato idea tolerance a svobody „(...) *dominuje celému zákonu. Je tedy třeba upravit článek č. 25 (o procesích), který je s ním v neudržitelném rozporu*“⁶⁰. Podle Grousseaua také veřejný prostor patří všem a svoboda svědomí nespočívá ve skrývání a odřikání, nýbrž v pozitivním přístupu skrze vzájemný respekt:

*„Neměla by se brát v úvahu citlivost svobodomyšlných, (...) pod záminkou, že jejich pohled může být pobuřován a jejich pocity dotčeny. Svoboda svědomí nemůže být koncipována v negativním slova smyslu – tj. ukládat povinnost různým vyznáním, skrývat se, nýbrž musí být koncipována v pozitivním smyslu – například ukládat jim povinnost vzájemného respektu – což pro každou z nich znamená možnost rozvíjet se a projevovat se.“*⁶¹

Přidává se ještě poslanec Henri Boucher, který trefně poznamenává: *„Zrušit jakoukoliv svobodu pod záminkou, že by mohla být zneužita, to znamená popřít všechny svobody v této zemi.“*⁶²

Svoboda svědomí jedince byla dokonce zákonem explicitně garantována i na pracovištích. Poslanec Paul Constans, socialista, podtrhoval nerovnou vyjednávací sílu mezi vedoucím podnikem a jeho zaměstnancem. Ačkoliv tak bylo právo na provozování a manifestaci svého náboženství garantováno zákonem na několika místech, pro Constanse byl právě tento diametrálně odlišný vztah důvodem, proč náboženskou svobodu na pracovištích,

⁵⁸ Prélot, „Les signes religieux,“ 30.

⁵⁹ Henri Grousseau, „43e séance du 26 juin 1905. Délibérations sur le projet et les propositions de la loi concernant la séparation des Églises et de L'État,“ (Assemblée nationale, Chambre des députés, 10. dubna, 1905), 37–38.

http://classiques.ugac.ca/collection_documents/assemblee_nationale/separation_Eglises_Etat/seance_43/debat_43_1905.pdf (zobrazeno 13/03/2018)

⁶⁰ Ibid., 35–36.

⁶¹ Ibid., 35–36.

⁶² Ibid., 56.

rozumějme v továrnách, explicitně vyjádřit ve zvláštním článku. Šéf či manažer, který má moc nad existenční situací svého zaměstnance, jeho budoucností i budoucností jeho rodiny, a přesto jej nutí do participace na náboženských rituálech, či naopak mu v účasti na nich násilím či výhrůzkami zamezuje, je dle Constanse mnohem více vinen než jen náhodný jedinec.⁶³ Ačkoliv Aristide Briand poukazoval na to, že je to pouze konkretizací již přijatého a vyjádřeného principu, a zákon by pak působil směšným dojmem, nakonec je garance náboženské svobody zaměstnanců vůči svým nadřízeným explicitně chráněna dovětkem ve 31. článku zákona.⁶⁴

Nakonec převážila centrická myšlenka sdíleného veřejného prostoru s tím, že autorizace procesí bude přenechána v rukách vedení obcí. Je ale patrné, že již v době debat o míře a povaze *laïcité* nebylo jasné patrné, jak se ideálně definuje veřejný prostor a do jaké míry by v něm měla být omezena přítomnost náboženských symbolů. Patrné však je, že *veřejný prostor* v novém režimu separace po roce 1905 není negací termínu *soukromí* a předpokládá se v něm manifestace, interakce a koexistence různých vyznání, za předpokladu, že není narušen veřejný pořádek. Veřejným prostorem, který je zákonem ošetřen, se tak myslí státní a obecní půda a komunikace, za jejichž neutralitu zodpovídá politická reprezentace, nikoliv občané. Proto také nebylo zakázáno například ani zvonění zvonů. Existovaly však návrhy na radikální *laïcizaci* veřejného prostoru, které v něm nepředpokládaly pouze omezení projevů náboženských organizací, nýbrž i náboženských projevů jedinců, což se projevilo například i v delikátní otázce náboženského oděvu.

1.3 Náboženské oděvy

Téma náboženského oděvu se do určité míry překrývá s již výše popsáním problémem definice veřejného pořádku a veřejných míst, která se u radikálních a umírněných socialistů lišila. V roce 1905 požadovalo křídlo radikální levice (M. Chabert), aby bylo katolickým duchovním zakázáno nosit kněžský oděv mimo vytyčená místa a mimo náboženské obřady. Jeho hlavní argumentace spočívala ve třech bodech. Sutana byla pro poslance Chaberta symbolem privilegií minulosti a tato privilegia by měla být zakázána

⁶³ Briand, *Séparation*, 313.

⁶⁴ „Loi du 9 décembre 1905 concernant la séparation des Églises et de l'État,“ titre V, art. 31, <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000508749> (zobrazeno 13/03/2018)

zákonem.⁶⁵ Druhým důvodem byla klasicky obava z porušování veřejného pořádku, jelikož sutana vyvolávala nenávistné reakce kolemjdoucích. Nejdůležitější argument p. Chaberta pro zákaz nošení sutany byla její interpretace jakožto symbolu útlaku osobnosti kněze mj. ze strany nadřazených dle církevní hierarchie: „(...) oblek nečiní kněze zajatcem pouze biskupa, ale také zajatcem dlouhého kněžského studia, zajatcem svého omezeného prostředí, zajatcem svojí nevědomosti, ba i své vlastní pošetilosti.“⁶⁶

V kněžské sutaně však Chabert vidí útok na samotné lidství jejího nositele, který je tížen vahou svého sociálního statusu: „*Postavte ho do davu, který se kolem něj rojí, dovolte mu nadechnout se, zvednout hlavu, mluvit s kýmkoliv, aniž by zaujímal zvláštní pózy (...) takto mu pomůžete udělat obrovský krok vpřed – osvobodit svou mysl. (...) Mluvím zde jako muž starostlivý o svobodu a lidskou důstojnost.*“⁶⁷ Své výroky pak ještě stupňuje v závěrečném apelu:

„*Tím, že ho oblékneme jako každého z nás, udělejme z tohoto protivníka moderní společnosti zastánce našich myšlenek (...) Udělejme člověka z tohoto nevolníka a otroka. To požaduji ve jménu logiky a lidskosti.*“⁶⁸

Proti tomu Aristide Briand přednesl v parlamentu dnes již legendární projev, kterým tyto tendence odsoudil jako nedemokratické, ba co víc, nesmyslné. Briandova argumentace se zpětně ukázala býti nadčasová, k čemuž se ještě později vrátím v druhé kapitole, kdy jí dám do kontextu s diskusí na téma plavek burkiny.

„*Pánové, vzhledem k možnosti, že by byl vážený pan Chabert překvapen, řeknu hned na začátku, že vypuštění tématu nošení náboženského oděvu, na kterém sám tak lpěl, nebylo důsledkem opomenutí, nýbrž velmi promyšleným rozhodnutím. Komise došla k názoru, že požadovat, aby si představitelé církví upravili stříh oblečení, v rámci zákona, jenž má za cíl nastolit v zemi svobodu vyznání, by dokazovalo skutečnost více než problematickou, a to sice netolerantní přístup. Ba ještě většímu nebezpečí bychom byli vystaveni – nebezpečí*

⁶⁵ Charles Chabert, „43e séance du 26 juin 1905,“ 10.

⁶⁶ Charles Chabert, „43e séance du 26 juin 1905,“ 10.

⁶⁷ Ibid., 19.

⁶⁸ Ibid., 20.

výsměchu.⁶⁹

V této citaci Aristide Briand užívá zároveň jízlivou ironii a při tom znovu zdůrazňuje liberální a tolerantní podstatu zákona, ze které vychází, že zákon nemůže zasahovat do věcí tak absurdních, jako je oblečení. Briand pokračuje následně:

„Co se teď pokusím váženému kolegovi Chabertovi osvětlit, je fakt, že problém není tak jednoduchý, jak se zdá. Kolegovi vadil způsob, jakým se skrze oblečení snaží kněží odlišit snadno od ostatních občanů. Ale jen co bude kněžská sutana zakázána, pan Chabert může být ujištěn, důvtipem církve a jejích krejčích by došlo brzy k sestrojení oděvu nového – oděvu, který by již sice nebyl sutana, ale na první pohled by kněze odlišil od ostatních občanů. Vážený pan Chabert jistě navštívil jiné země a může tak konstatovat, že protestanští pastoři nosí klobouky a oděv speciálního střihu, který se v ničem sutaně nepodobá, ale stejně informuje o zvláštním postavení těch, kdož jej nosí. (...) Komise je názoru, že v režimu separace si nemůžeme klást otázky ohledně klerikálního oděvu. Ten již navíc neexistuje, tj. jako chráněná uniforma dle článku 259 trestního práva. Sutana se počínaje zitrkem stává oblečením jako je každé jiné, dostupné pro každého občana.“⁷⁰

Závěr

Na předchozích řádcích jsem se pokusil objasnit, kterak bylo o *laïcité* uvažováno v době, kdy zákon o oddělení státu a církví dostával jasné kontury. Výsledné znění zákona jsem zasadil do dobového kontextu velmi vyostřeného vztahu „dvou Francií“ a politické angažovanosti katolické církve. Právě dobový kontext je pro správnou interpretaci zákona nezbytný, jelikož právě poté jsme schopni pochopit liberální podstatu zákona, který na jednu stranu garantuje občanské náboženské (či nenáboženské) svobody, osvobozuje do velké míry i církve, zároveň však garantuje státní neutralitu a rovnost občanů před zákonem a v neposlední řadě má za cíl nastolení veřejného pořádku – utlumení vášní a deeskalaci konfliktu mezi oběma „Franciemi“ – konzervativní katolickou a progresivní republikánskou. Tuto liberální podobu nového režimu *laïcité* prosazoval zpravodaj zákona Aristide Briand nejprve v komisi a následně i před parlamentem.

⁶⁹ Briand, Séparation, 298–300.

⁷⁰ Briand, Séparation, 298–300.

V první podkapitole jsem se snažil obecně postihnout dobové vymezení vztahu mezi státem a náboženstvím, potažmo církvemi. Ačkoliv zákon zavazuje republiku přistupovat ke všem konfesím stejným způsobem, ze své podstaty je namířen proti katolické církvi, což není překvapením, jelikož právě kvůli katolické církvi byl zákon přijat. Stejně tak jako ve dvou zbývajících podkapitolách jsem se snažil poukázat i na odlišné názorové proudy a další alternativní koncepce režimu *laïcité*. Zejména návrhy z řad radikálních socialistů se nesly v duchu antiklerikalismu (až antináboženských idejí). Religiozita, a moc katolické církve s ní spojená, byla radikální levicí hodnocena spíše jako přítěž či nebezpečí pro republiku. V druhé podkapitole jsem se podrobněji věnoval dobové definici veřejného pořádku a veřejného prostoru se závěrem, že garantem veřejného prostoru je stát a nikoliv občan. Veřejný prostor je tedy nábožensky neutrální pouze v tom smyslu, že na veřejném majetku nejsou institucemi republiky umístěovány náboženské symboly. I zde existoval radikálnější návrh levice, který propagoval kompletní zproštění veřejného prostoru od náboženských symbolů – a to i v otázce oblékání, čemuž věnuji poslední podkapitolu. Kněžská sutana byla trnem v oku opět pouze extrémní levici, parlamentní většina se shodla na tom, že zákon garantující občanům svobodu nemůže zároveň zakazovat či upravovat jejich oblečení. Následující část se věnuje tomu, nakolik tyto parametry platí i dnes.

2 Koncepce a významy *laïcité* v roce 2017

20. a 21. století přineslo pro koncept *laïcité* nepředvídatelné sociální a politické výzvy. Prakticky ihned po přijetí zákona musela republika čelit reakci Vatikánu. Papež Pius X, jehož agresivní politika proti zákonům a představitelům III. republiky byla jedním z důvodů přijetí zákona o odloučení, v encyklice *Vehemente nos* „své“ duchovenstvo vyzýval k otevřené neposlušnosti a resistenci vůči zákonu.⁷¹ I díky jednotlivým ústupkům a benevolentní aplikaci zákona došlo v desetiletích po 1. světové válce k normalizaci vztahů mezi oběma subjekty, čímž se otevřel prostor pro debaty ohledně *laïcité* a měnící se sociální i náboženské situace poválečné Francie.

Vývoj na mezinárodní scéně po 2. světové válce – proces dekolonizace – zapříčinil migraci ze zemí Maghrebu, která vyvrcholila v 60. a 70. letech. To se odrazilo i na demografickém vývoji země – poprvé se nábožensky velmi homogenní stát setkává s pluralitou

⁷¹ Weil, *Politiques de la laïcité*, 18–19.

náboženství. Byl to právě příchod islámu, co otevřelo diskusi ohledně potřeby modifikovat *laïcité*. Islám se téměř stal symbolem mnohem širšího problému – pomalého procesu integrace severoafrických přistěhovalců do francouzské společnosti. Z tzv. „*Islam en France*“ se měl stát tzv. „Islam français“, umírněný islám adaptující se republikánské tradici.⁷² Se snahami o integraci příchozích muslimů probíhala i snaha o integraci islámu do francouzských sociálních norem. Islám tak právě od konce 80. let začal představovat pro *laïcité* překážku, což se nejvíce projevilo zejména v problému nošení šátků na státních školách. Milníkem sporu těchto dvou identit, muslimské a francouzské republikánské, je tzv. šátkový zákon z roku 2004, který zakázal ostentativní nošení náboženských symbolů ve státních institucích. Otázka zahalování (či nezahalování) nabrala v minulém roce mnohem absurdnější charakter, a to především aférou kolem plavek *burkini*.⁷³

Francie je dnes domovem největšího počtu evropských muslimů, židů i budhistů.⁷⁴ Zatímco stát je od roku 1905 striktně sekulární, teorie sekularizace evropské společnosti se ukázala jako mylná. *Laïcité* jakožto produkt modernity předpokládala postupnou sekularizaci společnosti – otcové *laïcité* viděli v republice a republikánském školství prostředek pro šíření modernity – do budoucna se tak lidé měli řídit svým rozumem, nikoliv „náboženským tmářstvím“.⁷⁵ Paradigma sekularizace společnosti však od konce 2. světové války začalo narážet na své limity.⁷⁶ Jedna z mnohých sociologických teorií, které vysvětlují fenomén privatizace náboženství je tzv. teorie racionální volby. Ta předpokládá, že sekularizace a odklon od náboženských institucí nebyly v nábožensky homogenních státech způsobeny nedostatkem poptávky, nýbrž nedostatkem nabídky – čehož je francouzská 3. republika provázaná s katolickou církví příkladem. Grace Davie však připomíná komplikovanost evropských společenství.⁷⁷ Od šedesátých let sociologie ve francouzské společnosti objevovala známky tzv. *lidového náboženství* – víra a religiozita jedinců se vymyká kontrole institucí a dogmatům.⁷⁸ Náboženství tedy ze společnosti nezmizelo, přežilo v privátní sféře mimo dosah institucí, a tudíž i sociologických výzkumů. Na náboženskou scénu se navíc dostaly i nové spirituální a mystické subjekty – *New Age*.

⁷² Zuzana Láňová, „Institucionalizace muslimského vyznání,“ 10.

⁷³ Le Monde, *De Le Pen à Mélenchon, les multiples sens du mot laïcité*

⁷⁴ Patrick Weil, „Why the French *laïcité* is liberal,“ *Cardozo law review* 30, č. 6 (2009), 2699.

⁷⁵ Eoin Daly, „The Ambiguous Reach,“ 587–593.

⁷⁶ Danièle Hervieu-Léger, „Religion and Modernity in the French Context: For a New Approach to Secularization“. *Sociological Analysis* 51 (1990), 19.

⁷⁷ Grace Davie. *Výjimečný případ Evropa: Podoby víry v dnešním světě* (Brno: CDK, 2009): 58–61.

⁷⁸ Danièle Hervieu-Léger, „Religion and Modernity,“ 19.

Francouzská socioložka Danièle Hervieu-Léger vidí návrat k náboženství tam, kde modernita naráží na své limity – v krizích. V době sociálních, ekonomických nejistot a nových druhů nebezpečí (tzv. *risk society*) hledá člověk jistoty, což se projevuje skrytou či otevřenou religiozitou.⁷⁹ Sociologové tak byli nuceni změnit paradigma o sekularizaci společnosti – sekularizace neznamená konec náboženství a vítězství racionality, pouze jeho deinstitucionalizaci a posun do soukromé sféry.⁸⁰

Prezidentská kampaň roku 2017, kde proti sobě stáli 4 hlavní kandidáti, nezávislí, i neúspěšní účastníci primárek, přinesla skutečné množství chápání a interpretací *laïcité*. Jak se snažím ukázat na následujících stránkách, jednotlivé interpretace lze těžko absolutně přiřadit k politickým táborům – stejná interpretace se může najít jak u pravice, tak u socialistů. Tato kapitola nemá za cíl vysvětlit proč tomu tak je (poněvadž by mimochodem stejně nešlo fakticky správně a objektivně zhodnotit, proč si některý jedinec myslí to a druhý ono). Tato kapitola nemá ani za cíl konstatovat, jak se každý z kandidátů o *laïcité* vyjádřil, jelikož by tím bylo dosaženo rozbití práce na mozaiku citací. Proto, stejně tak jako v první kapitole, pro mě není důležité zmínit názory každého z kandidátů, jež se často překrývají. Na následujících řádcích je mým cílem představit různé ideje a názory, a to ve třech klíčových dílčích tématech a aspektech *laïcité*, kterým jsme se již věnovali v předcházející kapitole. Tímto připravím půdu pro vyvození závěrů komparace ve finálním shrnutí. Kampaně reálně začínají již několik let před samotnými volbami, proto se nebudu striktně držet roku 2017. Kromě hlavních kandidátů, kteří v prvním kole obdrželi dvoucifernou procentuální část hlasů, jsou pro dokreslení celkového obrazu zajímavé i názory těch neúspěšných a mnohdy politicky i mediálně opomenutých.

Rozdíly v „aktuálním“ a „původním“ chápání *laïcité* jsou často zmiňovány v odborných textech akademiků, jedním z nich je například i uznávaný historik a odborník na *laïcité* Jean Baubérot.⁸¹ Během prezidentské kampaně na tyto rozdíly však poukazovala nejen odborná veřejnost, ale i novináři či komentátoři. Za zmínění zde stojí například pořad *On'est pas couché*. Komentátor a oponent Yann Mioux v otázce burkin (muslimských plavek) razantně konfrontoval Nathalie Kosciuszko-Morizet, kandidátku v primárkách francouzské pravice, s názorem právě Aristida Brianda na omezování náboženského

⁷⁹ Danièle Hervieu-Léger, „Religion and Modernity, 21-22.

⁸⁰ Ibid., 24.

⁸¹ Baubérot, Jean, Paul d'Hollander a Mireille Estivalèzes, *Laïcité et séparation des Églises et de l'Etat : histoire et actualité* (Limoges : PULIM, 2006), 85.

oblékání: „*Celé dny káží francouzští politici muslimům o laïcité, ale přitom neznáte ani vlastní zákony, ani historii Francie.*“⁸² Podobně se na to samé téma vyjádřil během televizní debaty v rámci pravicových primárek i Jean-Frédéric Poisson, k čemuž se na následujících řádcích ještě vrátím.

V prezidentských volbách roku 2017 hrála otázka *laïcité* roli pouze v kontextu islámu, který úplně nahradil katolictví v centru pozornosti. Ve Francii 21. století jako by jiná náboženství vůbec neexistovala, ačkoliv opak je pravdou. Islám pak byl nejvíce zmiňován v otázce veřejné manifestace víry skrze náboženský oděv a bezpečnosti, jelikož se Francie stala několikanásobným terčem islámských teroristů. Tuto skutečnost výstižně shrnul titulek článku v *Le Monde* o průběhu první velké prezidentské debaty kandidátů: „*Prezidentská debata: laïcité je zredukována na burkini a závoj.*“⁸³

2.1 Vztah státu a náboženství

V roce 2017 se pro vztah státu a vyznáních již nevytváří nový systém, který by určil fungování pro oba subjekty, ale vychází se ze zákona z roku 1905, který je ve Francii považován za jakousi červenou linii, která se nepřekračuje. Je příznačné, že z prezidentských kandidátů žádný nepropagoval vystoupení z *laïcité* či její razantnější reformu. Pokud se návrhy na modifikaci *laïcité* skrze novou legislativu objevily, byly to však spíše návrhy na její rozšíření do dalších oblastí (vyššího vzdělávání), zpřísnění či alespoň její důslednější aplikace a upuštění od praxe, v níž se hranice oddělující stát od náboženských organizací ztrácí v množství výjimek či ve skulinách zákonů. *Laïcité* je po více než sto letech s Francouzskou republikou spjata tak těsně, že se často uvádí i jako jedno z jejích hesel: *liberté, égalité, fraternité, laïcité*.⁸⁴ Můžeme se setkat i s názory, že z *laïcité* se stalo něco jako státní náboženství, snažící se všechna jiná náboženství vytlačit z veřejného prostoru. Stejně tak jako se lidská religiozita dnes posunuje do soukromí a chápání a manifestace stejné víry se liší od jedince k jedinci, i interpretace podstaty a

⁸² On n'est pas couché, *Nathalie Kosciusko-Morizet - On n'est pas couché 27 août 2016 #ONPC*, YouTube video, 41:23, ze stejnojmenného televizního pořadu na France 2, 27 srpna 2016, nahráno „On n'est pas couché,“ 27 srpna, 2016, <https://www.youtube.com/watch?v=AN0QnnpUXB4&t=1283s> (zobrazeno 04/09/2017)

⁸³ Louise Couvelaire, „Débat présidentiel : la laïcité réduite au « burkini » et au voile,“ *Le Monde*, 21. březen, 2017, http://abonnes.lemonde.fr/election-presidentielle-2017/article/2017/03/21/debat-presidentiel-la-laicite-reduite-au-burkini-et-au-voile_5098332_4854003.html (zobrazeno 28/03/2018)

⁸⁴ Patrick Baudouin a Sophie Bessis, „Liberté, égalité, fraternité, laïcité : mythe ou réalité ?“, *Après-demain* 13, č.1 (2010): 24–27.

funkce *laïcité* není v myšlení jednoho stejná jako v myšlení druhého. Od toho se odvíjí i druhý předmět, kterým se tato kapitola zabývá: chápání a hodnocení náboženství – islámu – a vymezení jeho patričního místa ve francouzské společnosti. Kandidáti toho byli během prezidentské kampaně, přecházející volbám na jaře roku 2017, jasným důkazem.

Někteří z kandidátů se v této pluralitě názorů a koncepcí opírají o historické a právní základy – o znění zákona z roku 1905 – což i explicitně v průběhu prezidentské kampaně zdůrazňovali. Nejvíce viditelná byla na toto téma prohlášení vítěze socialistických primárek Benoît Hamona, který se často vymezoval vůči novým interpretacím *laïcité*, ale i vůči její pozici „státního náboženství“. V debatě s Manuelem Vallsem při objasnění své pozice k *laïcité* nejprve použil citát Françoise Hollanda pro podtrhnutí, že: „(...) *laïcité* není nějaké dogma navíc, není to náboženství těch, kteří náboženství nemají. Je to umění žít pospolu“⁸⁵.

Poté ještě přidal heslo, které se i později objevilo na jeho twitterovém účtu: „(...) *zákon z roku 1905, celý zákon z roku 1905, nic než zákon z roku 1905.*“⁸⁶ Odkaz na zákon z roku 1905 je však patrný i na druhém konci politického spektra, Jean-Frédéric Poisson si jím během debaty kandidátů pravice také pomohl: „(...) *nevím, co to je „pravá“ laïcité, vím, co to je laïcité tak, jak byla definována zákonem v roce 1905 (...)*“⁸⁷ I v roce 2017 tedy byla přítomna myšlenka *laïcité* jako liberálního konceptu, který hájí práva a svobody a kterému dominuje princip svobody a tolerance.

V průběhu kampaně však zaznívaly i názory kandidátů, kteří sice zákon hodnotili pozitivně a aktivně na něj ve svých projevech odkazovali, zároveň však ale kritizovali současnou praxi, tedy že ani stát zákon nedodrжуje. Zákon o oddělení státu a církvi dle této rétoriky poskytuje státu veškeré potřebné nástroje pro ustanovení opravdové státní bezkonfesnosti, které však zůstávají nevyužité a princip *laïcité* tedy nenaplněný. Důsledné dodržování pravidel a principů, které zákon nastavuje, požadovalo mnoho kandidátů z levé části

⁸⁵ Public Sénat, *REPLAY INTEGRAL. 1er débat de la primaire de la gauche*, YouTube video, 02:32:20, původně vysíláno na TF1, 12. ledna 2017, nahráno „Public Sénat,“ 12. ledna 2017, https://www.youtube.com/watch?v=F2gxLjJQw_M&t=7758s (zobrazeno 12/03/2017).

⁸⁶ Ibid.,

⁸⁷ Public Sénat, *REPLAY INTEGRAL. 1er Débat Primaire de la droite et du centre*, YouTube video, 02:24:09, původně vysíláno na TF1, 13. října 2016, nahráno „Public Sénat,“ 13. října 2016, <https://www.youtube.com/watch?v=ecTxajCl4-w&t=1139s> (zobrazeno 12/03/2017).

politického spektra, mezi nimi komunistka Nathalie Arthaud či Jean-Luc Mélenchon. Jean-Luc Mélenchon jeden z bodů svého programu věnoval otázce Alsaska. To v roce 1905 nebylo ještě součástí Francie, a zákon se tak na něj nevztahuje. *Laïcité* by podle Mélenchona měla být zavedena na celém území Francie, a to včetně zámořských regionů.⁸⁸ Pro Mélenchona je zásadní reálné dodržování státní neutrality. Stát by měl stejnou měrou měřit všem náboženstvím bez rozdílu, zatímco v běžné praxi se katolictví ze strany státu těší tiché pozitivní diskriminaci – stání představitelé se zúčastňují katolických obřadů či v rámci ultrakonzervativních demonstrací probíhají veřejné modlitby.⁸⁹ V rámci striktního dodržování principu státní neutrality by se místa bohoslužeb měla obejít bez příspěvků státu a měla by být financována pouze věřícími.⁹⁰ Mélenchon také explicitně odděluje náboženská práva jedinců od náboženských práv církví. Zatímco má každý občan právo na svobodu svědomí a náboženskou praxi, Mélenchon kritizuje náboženské organizace za to, že se ze své podstaty „vnucují“ do veřejného prostoru. Tato okázalost náboženských rituálů ve veřejném prostoru je něco, co mají všechny církve společné a co se snaží si zajistit i na evropské úrovni. Zároveň ale zdůrazňuje komplikovanost problému náboženství a přístup skrze toleranci:

„Laïcité není náboženstvím, není to jeden z mnoha pohledů na věc. Je to způsob organizace života ve společnosti. Náboženství a stát jsou tak od sebe odděleny v plném rozsahu (...) Není třeba vydávat nové zákony, je třeba aplikovat ty, které již existují (...) Bezkonfesnost je přeci jednoduchá, pokud k ní bude každý přistupovat s otevřenou myslí, a nikoliv s agresivitou jeden vůči druhému. Ale náboženství musí být u sebe doma a stát také.“⁹¹

Třetí proud sice také odkazoval na *laïcité* a zákon (jak jsem již zmiňoval dříve, nikdo nenavrhol *laïcité* zrušit či nahradit alternativním konceptem), ale ve skutečnosti byl Briandovu pojetí vztahu mezi státem a náboženstvími vzdálen. To se zrcadlí i v přístupu k islámu, jehož určité formy jsou jednotlivými kandidáty (převážně z pravé části politického spektra) často stavěny do opozice vůči republice. Tato nejednoznačnost či

⁸⁸ France Inter, *Jean-Luc Mélenchon sur la laïcité*, YouTube video, 01:35, původně pro France Inter, 11. prosince 2016, nahráno „France Inter“, 11. prosince 2016, <https://www.youtube.com/watch?v=k6-B-xAELZ8> (26/04/2018).

⁸⁹ Ibid.,

⁹⁰ Ibid.,

⁹¹ France Inter, *Jean-Luc Mélenchon sur la laïcité*.

dvojakost je nejlépe ilustrována na interview s Nathalie Kosciuzsko-Morizet v pořadu *On'est pas couché*. Poté, co byla seznámena s citací Aristida Brianda na téma náboženského oděvu ve veřejném prostoru, zareagovala následovně: „*Myslím, že vaše interpretace laïcité je kompletním převrácením našich debat ohledně zákona z roku 1905.*“⁹² Toto je pro pochopení problému interpretací a desinterpretací *laïcité* v politickém diskursu klíčový moment. Kosciuzsko-Morizet svou reakcí na citaci hlavního autora *laïcité* vlastně potvrdila její dekontextualizované chápání určitými politiky. *Laïcité* je ustanovena a definována právě zákonem z roku 1905, citace Brianda tak logicky nemůže být převrácením skutečného významu tohoto termínu. Naopak to značí, že současné debaty se originálnímu významu vzdalují. V tomto „novém“ chápání *laïcité*, se kterým se často identifikují i ostatní pravicoví kandidáti, je totiž mnohem větší důraz kladen na veřejný pořádek či neutralitu veřejného prostoru, než na princip svobody vyznání (a jeho manifestace) či princip tolerance. Tato koncepce *laïcité* bývá označována za „*restriktivní*“.⁹³

Restriktivně se tato koncepce projevuje v přístupu k náboženstvím či jejich jednotlivým formám – v kontextu kampaně předcházející prezidentským volbám to byl pochopitelně islám a salafismus, zejména potom v jejich přítomnosti ve veřejném prostoru. Islám byl často spojován jak s nebezpečím terorismu, tak i s otázkou lidských práv. Nejvíce je však spojován s problematikou tzv. *communautarisme* – komunitarismu – což je termín, který s oběma zmíněnými jevy souvisí. Komunitarismus označuje dobrovolné či nedobrovolné podřízení se pravidlům a sociálním normám své vlastní komunity a následně i jejich praktické nadřazování sociálním normám většího celku, v jehož strukturách daná komunita existuje.⁹⁴ Muslimský komunitarismus tak znamená šíření hodnot radikálního islámu, které v muslimských komunitách převažují nad hodnotami republiky (se kterými nejsou slučitelné). Mezi nimi je odlišný sociální status mužů a žen, dehonestace ženského těla či legitimizace násilí.

François Fillon napsal v počátcích kampaně knihu, která naléhavě varovala před

⁹² On n'est pas couché. Nathalie Kosciuzsko-Morizet - On n'est pas couché 27 août 2016 #ONPC.

⁹³ Le Monde, *De Le Pen à Mélenchon, les multiples sens du mot laïcité*.

⁹⁴ Anne Chemin, „Le communautarisme, mythes et réalités,“ *Le Monde*, 2. června, 2016, http://abonnes.lemonde.fr/idees/article/2016/06/02/le-communautarisme-mythes-et-realites_4930957_3232.html (zobrazeno 03/09/2017).

nebezpečím islámské totality ve Francii. Podle vítěze pravicových primárek „(...) ve Francii nejsou náboženské problémy. Je zde pouze problém s islámem. Problémy s jinými náboženstvími v minulosti existoval a byl vyřešen, nyní je třeba vyřešit problém s islámem.“⁹⁵ Bývalý prezident Nicolas Sarkozy rovněž v mnoha svých vystoupeních varuje před politickým islámem a muslimským komunitarismem. Politický islám (ačkoliv z diskursu není často jasné, zda dotyčný mluví o politickém islámu, o radikálních muslimech, či o muslimech jako celku) je v diskursu Fillona, Sarkozyho či mj. předsedkyně Národní fronty, Marine Le Pen, kladen do přímé opozice vůči *laïcité* jako jednomu z pilířů francouzské národní identity, mezi které však patří i křesťanské kořeny.⁹⁶ Křesťanství, na rozdíl od islámu, je ve Francii legitimní, a proto není nutné ho příliš omezovat. V televizním pořadu *L'émission politique* z 9. října 2016 Marine Le Pen v odpovědi na otázku, zda křesťané budou v jejím radikálním pojetí *laïcité* mít právo nosit kříže, odpověděla: „(...) křesťanství nemá okázalé náboženské symboly... jelikož jsme právě my vytvořili *laïcité*. Což znamená dát Bohu, co náleží Bohu a dát císaři, co náleží císaři.“⁹⁷ Toto je další klíčová citace pro porozumění problému interpretací a desinterpretací *laïcité* politiky, jelikož ukazuje, nakolik je Marine Le Pen ve svém chápání *laïcité* vzdálena historické i současné realitě. Zůstává tedy otázka, je-li to zapříčiněno nevědomostí, momentálním argumentačním selháním, či zda se jedná o úmyslnou fabulaci. Automatické spojování *laïcité* a islámu či vykreslování islámu jako překážky pro *laïcité* bylo kritizováno především kandidáty levice či středu. Zde lze citovat například Benoîta Hamona, který zdůraznil, že nepatří k těm, kteří jsou toho názoru, že „(...) dobrý muslim je muslim, který není muslim“⁹⁸. Jean-Luc Mélenchon ve velké debatě kandidátů před prvním kolem prezidentské volby rovněž připomněl, že *laïcité* nemůže být záminkou pro napadání muslimů. Ve stejném smyslu se nechala slyšet i Sylvie Finel, která podobný diskurs odsoudila slovy: „Už mám dost toho, že když mluvíme o *laïcité*, automaticky je asociována s otázkou islámu.“⁹⁹

⁹⁵ Public Sénat, REPLAY INTEGRAL. 1er Débat Primaire de la droite et du centre.

⁹⁶ Le Monde, De Le Pen à Mélenchon, les multiples sens du mot *laïcité*.

⁹⁷ L'Emission politique, REPLAY INTEGRAL. L'Emission politique, avec Marine Le Pen (France 2), YouTube video, 02:16:55, původně vysíláno na France 2, 9. února 2017, nahráno „L'Emission politique,“ 9. února 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=tdAsfirstgc> (zobrazeno 18/03/2017).

⁹⁸ Franceinfo, REPLAY INTEGRAL. Débat de la primaire : Benoît Hamon - Manuel Valls (France 2), YouTube, 03:14:36, původně vysíláno na France 2, 25. ledna 2017, nahráno „franceinfo,“ 25. ledna 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=OAJ2fCTTehY> (zobrazeno 21/04/2018).

⁹⁹ Public Sénat, REPLAY INTEGRAL. 1er débat de la primaire de la gauche.

2.2 Veřejný prostor

S rozdílnými koncepcemi *laïcité* opět existují i rozdílné představy o míře přítomnosti náboženství (a náboženských symbolů) ve veřejném prostoru. Napříč politickým spektrem jsme tak v průběhu kampaně mohli sledovat více či méně radikální názory na *laïcizaci* veřejného prostoru. A zatímco zákon z roku 1905 chápe pojem *veřejný prostor* jako místo, kde se jednotlivá náboženství setkávají v neutrálních veřejných komunikacích či v neutrálních veřejných institucích, během kampaně k prezidentským volbám z minulého roku je silně zastoupena koncepce veřejného prostoru zbaveného vlivu náboženství. Nejvíce je to patrné na přístupu jednotlivých kandidátů k otázce náboženského oděvu, čemuž bude věnována následující podkapitola.

Ačkoliv je toto chápání *laïcité* jako radikální zákaz náboženských symbolů ve veřejném prostoru typické spíše pro kandidáty pravice, nelze se uchýlit k jednoduchým zobecňujícím závěrům. I mezi konzervativci jsme během kampaně mohli najít kandidáty, kteří nebyli zastánci výrazného zpřísnění podmínek náboženských projevů ve veřejném prostoru. Tou je již výše citovaný Jean-Frédéric Poisson, který při svém vystoupení v televizní debatě odkázal na zákon z roku 1905: „(...) *nevím, co to je „pravá“ laïcité, vím, co to je laïcité tak, jak byla definována zákonem v roce 1905. Je to garance náboženské svobody i jeho manifestace. Je to garance státní neutrality a ničeho jiného. A pokud je v zákoně z roku 1905 stát neutrální, veřejný prostor nikoliv.*“¹⁰⁰ Také François Fillon se nechal slyšet, že není žádoucí upravovat stávající praxi. Dosavadní tradici fungování *laïcité* ve francouzské společnosti a uspořádání veřejného prostoru by neměnil ani Emmanuel Macron, který byl kandidátem středu (ačkoliv je Macronův neoliberální ekonomický program pravicový). Zákaz viditelného nošení náboženských symbolů na středních školách z roku 2004 se podle něj osvědčil, není však nutné jej rozšiřovat i na univerzity. Na univerzitách se totiž pohybují již dospělí občané, kteří jednají racionálněji a nejsou tak snadno ovladatelní svou rodinou či komunitou.¹⁰¹

Kandidáti levice téměř shodně nenavrhovali žádné úpravy veřejného prostoru, často tyto snahy odsuzovali právě jako cílené antimuslimské provokace. Jean-Luc Mélenchon je sice v dlouhodobém horizontu odpůrcem okázalých obřadů náboženských organizací na

¹⁰⁰ Public Sénat, *REPLAY INTEGRAL. 1er Débat Primaire de la droite et du centre.*

¹⁰¹ Emmanuel Macron, *Le programme d'Emmanuel Macron*, (En marche!, 2017), 19.

veřejnosti, zároveň však odsuzoval veškeré plošné absolutní zákazy, které by se dotkly práv jednotlivců.¹⁰²

Rozšíření zákazu náboženských symbolů do dalších částí veřejného prostoru je typické pro pravicové kandidáty. O jak velkém rozšíření se jednalo? Jaké další části veřejného prostoru by se dle jednotlivých kandidátů měly do budoucna obejít bez náboženských symbolů? S nejextrémnějším návrhem přišla Marine Le Pen, která navrhuje plošně rozšířit zákaz náboženských symbolů v celém veřejném prostoru – například na ulici, ve veřejné dopravě, sportovištích apod. Tato definice veřejného prostoru samozřejmě automaticky předpokládá zákaz náboženských symbolů ve veřejných institucích – zákaz nošení náboženského oděvu by měl být rozšířen i na vyšší stupně škol. Pojmem *veřejný prostor* se tedy dle Marine Le Pen myslí vše, co je viditelné – *veřejný prostor* je tedy negací *soukromí*. Při této definici se garantem náboženské neutrality ve veřejném prostoru stává i občan, nikoliv pouze stát.

Názory předsedkyně francouzské Národní fronty, Marine Le Pen, jsou velmi podobné s názory bývalého prezidenta Nicolase Sarkozyho. Ten také prosazoval zákaz náboženských symbolů ve veškerém veřejném prostoru, ačkoliv se obvykle vyjadřoval pouze o symbolech spojených s islámem – jeho plánem bylo zakázat všechny symboly a oděvy, které propagují nerovnost mužů a žen.¹⁰³ Velmi podobný je i návrh nezávislého kandidáta ze stejného politického tábora – Nicolase Dupont-Aignana. Ten sice nechtěl rozšířit zákaz náboženských symbolů na veškerý veřejný prostor, ale chtěl ho rozšířit i na půdu univerzit a nemocnic. Zároveň by přečiny vůči tomuto zakazu byly tvrdě trestány, v extrémním a opakovaném případě porušení by dotyčný provinilec mohl přijít i o právo na užívání sociálních výhod.¹⁰⁴

Dle některých návrhů měla být *laïcité* rozšířena i na veškerá pracoviště včetně soukromého sektoru. To by byla novinka oproti současnému stavu, kdy má zaměstnavatel právo určit

¹⁰² Jean-Luc Mélenchon, *Les Français en ont par-dessus la tête des querelles religieuses – Mélenchon*, YouTube video, 07:55, původně vysíláno na France 2, 25. srpna 2016, nahráno „JEAN-LUC MÉLENCHON,“ 25. srpna 2017, https://www.youtube.com/watch?v=kozDd85bN_M (zobrazeno 25/04/2017).

¹⁰³ Thibaut Pézerat, „Le plan tordu de Sarkozy pour interdire le port du voile islamique dans l'espace public,“ *Marianne*, 5. října 2016, <https://www.marianne.net/politique/le-plan-tordu-de-sarkozy-pour-interdire-le-port-du-voile-islamique-dans-l-espace-public> (zobrazeno 02/05/2018).

¹⁰⁴ Nicolas Dupont-Aignan, *Le projet présidentiel de Nicolas Dupont-Aignan*, (Debout la France!, 2017), 5.

povahu svého pracoviště. Požadavky na omezení náboženských symbolů se často mohou vztahovat na pozice, které přicházejí do v přímého kontaktu se zákazníkem. Důležité je však upozornit, že tato pravidla by měla platit shodně pro všechna vyznání. Je to opět pravice, která přišla s návrhy na změnu pravidel pro náboženství v zaměstnání. Pravice sice obvykle bývá zastáncem větší svobody podniků a zaměstnavatelů, v rámci náboženské politiky však je ochotna jít proti svým principům. Mezi nejhlasitější zastávce tohoto kroku patří Nicolas Sarkozy, Bruno Le Maire.¹⁰⁵ Marine Le Pen dokonce požadovala zapsání principu *laïcité* do pracovního zákona.¹⁰⁶

I během kampaně předcházející prezidentským volbám bylo slyšet různé definice a koncepce veřejného prostoru. Většina kandidátů nepropagovala žádné výrazné rozšíření principu *laïcité* na další sféry veřejného prostoru. Pokud se však tyto názory objevily, pocházely takřka výlučně z řad konzervativců. Kromě nového zavedení *laïcité* na půdě všech státních institucí či univerzitách se objevila i otázka pozice náboženství na pracovišti. Nejradiálnějším z návrhů byl návrh na striktní *laïcizaci* veškerého veřejného prostoru, který propagovala Marine Le Pen.

2.3 Náboženské oděvy

Zatímco problematika nošení náboženského oděvu na veřejnosti představovala v roce 1905 marginální debatu, v roce 2017 otázka oblékání naprosto dominovala politickému diskursu. V této podkapitole se již nebudu věnovat tomu, v jaké míře či v jakém prostoru by byly náboženské oděvy regulovány, tomu se věnuje již podkapitola předcházející. V této podkapitole se zaměřím na ideje a interpretace náboženského oděvu, které stojí za jednotlivými názorovými proudy.

Náboženský oděv byl problém, ačkoliv například Jean-Luc Mélenchon připomínal, že zákaz všech náboženských symbolů by se dotkl prakticky všech náboženství, které ve Francii existují. Nejpálčivějším problémem se zdály být tzv. burkini – typ plavek s dlouhými rukávy, které podobně jako neopren zakrývají většinu těla, obličej však zůstává odhalen. Dalším náboženským oděvem, který byl v kampani diskutován, je klasický muslimský šátek – hidžáb a šádor. Ten však chtěla zakázat pouze Marine Le Pen v rámci

¹⁰⁵ Public Sénat, *REPLAY INTEGRAL. 1er Débat Primaire de la droite et du centre.*

¹⁰⁶ Marine Le Pen, *144 engagements présidentiels*, (Le Front National, 2017), 15–16.

svého plánu na plošnou lacizaci veřejného prostoru. I Manuel Valls, který byl pro zákaz islámských plavek, zdůrazňoval nutnost mezi jednotlivými oděvy rozlišovat: „(...) *burkini nejsou to samé jako šátek. Burkini je pojmenování pocházející ze slova bikini a burka.... A pro mne to je symbol zotročení ženy, která je ve veřejném prostoru nestoudná a je třeba ji zakrýt.*“¹⁰⁷

Rozdílný pohled na *laïcité* i problematiku islámských plavek ukázala debata druhého kola socialistických primárek právě mezi Manuelem Vallsem a Benoît Hamonem. Oba jsou mimochodem zástupci dvou různých křídel *Parti Socialiste*. Zatímco Manuel Valls reprezentuje křídlo středolevicové, Benoît Hamon reprezentuje proud radikálně levicových socialistů. Manuel Valls tak má názorově mnohem blíže k Emmanuelu Macronovi, kterého i mimo jiné podpořil v prvním kole prezidentských voleb namísto zachování stranické integrity. Benoît Hamon během debaty zdůrazňoval povinnost se mobilizovat na ochranu žen, kterým jsou ze strany vlastní komunity vnucována náboženská dogmata, zároveň ale připomínal, že bude chránit i ty ženy, „(...) *které se samy svobodně rozhodnou pro nošení šátku, ať již si o tom myslíme cokoliv, jelikož na to má právo ve jménu zákona z roku 1905.*“¹⁰⁸

Manuel Valls je jakožto socialista důkazem toho, že odpůrce plavek burkini najdeme opět napříč celým politickým spektrem, jelikož toto téma bývá nejčastěji spojováno s lidskými právy. Burkini bývají interpretovány jako symbol podřízení ženy muži či dehonestace ženského těla. To jsou hodnoty, které jsou v rozporu s hodnotami republiky (jako je rovnost pohlaví či ochrana lidské důstojnosti) a tyto hodnoty jsou v očích některých kandidátů přímý důsledek silícího islámského komunitarismu a způsobu, kterým se radikální islám snaží ohrozit republiku. Z těchto důvodů je třeba chránit ženy před nuceným nošením burkin a zároveň i ukázat, že republika necouvne ve veřejném prostoru před provokací radikální ideologie. Toho názoru byl například François Fillon a téměř všichni jeho pravíkoví protikandidáti. Pak pochopitelně i zástupci extrémní pravice Marine Le Pen a Nicolas Dupont-Aignan.

¹⁰⁷ Manuel Valls, „Manuel Valls face à Jean-Jacques Bourdin en direct,“ *Bourdin Directe*, BFMTV, 25. srpna 2016, video, 23:54, <http://www.bfmtv.com/mediaplayer/video/manuel-valls-face-a-jean-jacques-bourdin-en-direct-851243.html> (zobrazeno 03/04/2018).

¹⁰⁸ Franceinfo, *REPLAY INTEGRAL. Débat de la primaire : Benoît Hamon - Manuel Valls (France 2)*.

Jak jsem již poznamenal v přechozích kapitolách – kandidáti, kteří chápou *laïcité* v souladu s textem zákona z roku 1905 a s jeho principy, ho obvykle nechtějí ani pozměňovat či rozšiřovat. To se týká i náboženského oděvu, který zákonem z roku 1905 zakázán nebyl. V diskursu těchto kandidátů najdeme důraz na svobody garantované zákonem, což nalézáme například u Hamona či níže citovaného Jean-Frédérica Poissona: „(...) nemůžeme zde mít náboženskou svobodu bez svobody své náboženství vyjádřit, a to například mimo jiné i náboženským oděvem.“¹⁰⁹

Dalším z možných argumentačních prvků je snaha návrhy na zákaz nošení náboženských oděvů odsoudit jako nesmyslné, zbytečné či nelogické. A právě touto taktikou J-F. Poisson pokračuje ve svém projevu: „(...) v žádném případě bych nebyl hlavou státu, který by se začal pouštět do politiky oblékání. Nepochopil jsem odhodlání zakázat burkini a nechápu ani to, jakou logikou bychom chtěli postupně pomaličku rozhodovat o tom, který typ oblečení zakázat a který nikoliv.“¹¹⁰ Náboženství a náboženský oděv je navíc téma nanejvýše delikátní, jak varuje a zdůrazňuje Jean-Luc Mélenchon během rozhovoru v pořadu *Télétime* na France 2.¹¹¹ O tom, že by se stát měl přesně těmto radikálním a plošným řešením vyvarovat, se vyjádřil i Emmanuel Macron během velké debaty před 1. kolem prezidentské volby: „(...) jsem pro to, vyhnout se pasti, která na nás byla připravena těmi, kdo chtějí rozdělit společnost.“¹¹²

Závěr

Na předchozích shrnul jsem se pokusil představit koncepcce a interpretace *laïcité* v politickém diskursu ve dvou dobových kontextech – v roce 1905 a 2017. Ve výzkumu jsem se snažil postihnout právě ta hlavní témata (vztah k vyznáním, veřejný prostor, náboženské oblékání), která jsou problematická a která vyvolávala debatu jak dnes, tak před sto lety. Po porovnání politického diskursu v obou momentech můžeme obecně konstatovat několik hlavních a očividných změn. *Laïcité* je dnes asociována s islámem a nikoliv s katolickou vírou. Zadruhé, *laïcité* za více než sto let existence se stala symbolem republiky a dnes má mnohem stabilnější pozici, jelikož ji žádný

¹⁰⁹ Public Sénat, *REPLAY INTEGRAL. 1er Débat Primaire de la droite et du centre.*

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Jean-Luc Mélenchon, *Les Français en ont par-dessus la tête des querelles religieuses – Mélenchon.*

¹¹² LCI, *Présidentielle: Revoir le Grand Débat (TF1) en intégralité*, YouTube video, 03:12:54, původně vysíláno na TF1, 20. března 2017, nahráno „LCI.“ 20. března 2017.

<https://www.youtube.com/watch?v=VYXhy7Om0gs> (zobrazeno 14/03/2018).

z prezidentských kandidátů nechtěl nahradit či zrušit.

Drží se dnešní politici té definice laïcité, která vyplývá ze zákona z roku 1905? Někteří z kandidátů se této argumentační linii drželi velmi silně. Byli to především Benoît Hamon a Emmanuel Macron, kteří zdůrazňovali kontinuitu s tolerantním a liberálním principem společného soužití. Byli to především Benoît Hamon, ale i Emmanuel Macron, kteří oba zákon o oddělení státu a církve citovali. Jean-Luc Mélenchon se také v určité míře držel „briandovské“ linie, ale požadoval její důsledné dodržování, aby se kulturně dominantní katolictví netěšilo z výhod, jako to současná praxe dovoluje. Byl to právě Jean-Luc Mélenchon, kdo k laïcité ve volbách zaujímal nejzajímavější postoj. Pohyboval se mezi umírněným i radikálním laikem. Svě často radikální názory prolínal s opatrným přístupem k tak citlivému tématu, jako je pozice náboženství ve společnosti.

Levicoví kandidáti byli v prezidentské kampani garanty laïcité zákona z roku 1905 a tím tak byli méně ochotni uchýlovat se k plošným opatřením ve veřejném prostoru, školství či náboženského oblákání. V jejich argumentaci se navíc objevují stejné motivy, které používali i autoři zákona z roku 1905 zdůrazňovali důležitost svobody svědomí v pozitivním smyslu slova, tj. práva na manifestaci své víry (či absence víry) ve sdíleném veřejném prostoru v neutrálním státě. To vše za předpokladu, že nebude narušován veřejný pořádek. Veřejný pořádek však nemůže být používán jako premisa pro omezování práv a svobod či stigmatizaci jednoho náboženství.

Podobně můžeme sledovat i dnes, že alternativní koncepce *laïcité* jakožto striktní neutrality veřejného prostoru, kde náboženské rozdíly občanů musí ustoupit do pozadí, má své pokračovatele. Zatímco v roce 1905 tento proud představovala radikální levice, v prezidentské kampani se tyto názory objevovaly na pravém okraji politického spektra. V roce 2017 požadovali nejstriktnější laicizaci veřejného prostoru kandidáti z pravice – Nicolas Sarkozy a Marine Le Pen. To se projevilo zejména v otázce nošení náboženského oděvu. Argumentace pro zákaz nošení islámských plavek či šátku byla téměř totožná s argumentací Charlese Chaberta proti kněžské sutaně – burkini jsou symbolem a prostředkem útlaku a jejich zákazem dojde k osvobození žen. (Stejného názoru byl ale i Manuel Valls nebo Mélenchon. Ačkoliv v roce 1905 *laïcité* garantovala svobodu svědomí i na pracovištích, někteří kandidáti jako Le Pen či Dupont-Aignan chtěli omezení oblákání

zapsat do zákoníku práce a na dodržování pravidel dohlížet. Zatímco v roce 1905 byla tato radikální podoba *laïcité* hodnocena jako snaha o dechristianizaci Francie, dnes jsou téměř všechna tato navrhovaná opatření namířena proti islámu a praktikujícím muslimům.

Kvůli přítomnosti islámu ve francouzské společnosti jsme svědky několika nových fenoménů a nových interpretací *laïcité*. Prvním z nich je fakt, že historičtí odpůrci konceptu *laïcité* jsou dnešní zastánci jejích nejradikálnějších podob. A naopak, radikální levice jako Hamon či Mélenchon vybízí k umírněnosti a toleranci. Islám je totiž často chápán jako cizí prvek a *laïcité* je využívána jako jeden z prostředků, jak jej omezit. S problémem muslimského komunitarismu (vůči kterému se vymezovala naprostá většina kandidátů nezávisle na politické příslušnosti) zdůrazňuje pravice francouzské kulturní „tradiční“ a „křesťanské“ hodnoty (jako rovnost pohlaví) a *laïcité* je prezentována jako jedna z nich. Ve jménu *laïcité* jsou často navrhovány kroky, které sama přítom ani nedovoluje – například omezovat pouze jednu z mnoha konfesí. Dnes je tedy mj. možné prezentovat *laïcité* jako nástroj k ochraně křesťanského rázu Francie, ačkoliv důvody pro její vytvoření byly přesně opačné. Proto také dnes lze zredukovat *laïcité* na problém šatníku, zatímco v roce 1905 představovala debata o náboženském oděvu spíše marginální záležitost. Problematika rovnosti pohlaví nebo *laïcité* na stejné misce s křesťanstvím je něco, v roce 1905 jen těžko můžeme hledat.

Summary:

In this paper I tried to analyse how *laïcité* is interpreted in the political discourse in 1905 and 2017. Comparing those two moments has brought to light evidence that *laïcité* has evolved in the politicians' speech and how it has evolved in it. First of all, in 1905 the vast majority promoted *laïcité* as a liberal project of peaceful coexistence in France, following of course the lead of Aristide Briand. The law of 1905 makes it reality. In 2017 there were still politicians talking following the practice in France – just like Benoît Hamon. At the same time, we could observe another interpretation of *laïcité* – one that was pushing the religions into the private sphere targeting mainly the new religion in France – Islam. Islam nowadays is linked to *laïcité* because they are usually put into contradiction notably in the discourse of the French extreme right. Their way of interpreting *laïcité* has much to do with the way the extreme socialists wanted to limit and isolate the catholic church in 1905. Surprisingly enough, ancient enemies of *laïcité* - the extreme right - have turned into one of the loudest defenders of the concept while significantly changing its meaning. The roles have overall switched – it is the extreme left that promotes *laïcité* based on mutual respect of each others beliefs while in 1905 they were supporting the strongest version of the state secularization. It is because of this change of roles that we can today hear in the political discourse interpretations that were simply not possible in 1905 at the moment of the redaction of the law.

Prameny:

Zákon

„Loi du 9 décembre 1905 concernant la séparation des Églises et de l'État.“ titre I. art. 1.
<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000508749&dateTexte=20180511>

Parlamentní debaty:

10e séance du 10 avril 1905. Délibérations sur le projet et les propositions de la loi concernant la séparation des Églises et de L'État.“ Assemblée nationale. Chambre des députés. 10. dubna 1905.

http://classiques.uqac.ca/collection_documents/assemblee_nationale/separation_Eglises_Et_at/seance_10/debat_10_1905.pdf (zobrazeno 03/04/2018)

„43e séance du 26 juin 1905. Délibérations sur le projet et les propositions de la loi concernant la séparation des Églises et de L'État.“ Assemblée nationale. Chambre des députés. 26. června 1905.

http://classiques.uqac.ca/collection_documents/assemblee_nationale/separation_Eglises_Et_at/seance_43/debat_43_1905.pdf (zobrazeno 03/04/2018)

Briand, Aristide. *La séparation : discussion de la loi (1904-1905)*. Paris: Bibliothèque-Charpentier, 1907.

Programy:

Dupont-Aignan, Nicolas. *Le projet présidentiel de Nicolas Dupont-Aignan*. Debout la France!, 2017.

Le Pen, Marine. *144 engagements présidentiels*. Le Front National, 2017.

Macron, Emmanuel. *Le programme d'Emmanuel Macron*. En marche!, 2017.

Mediální prameny:

Franceinfo. *REPLAY INTEGRAL. Débat de la primaire : Benoît Hamon - Manuel Valls* (France 2). YouTube video, 03:14:36. původně vysíláno na France 2, 25. ledna 2017. naháno „franceinfo.“ 25. ledna 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=OAJ2fCTTehY> (zobrazeno 21/04/2018).

Jean-Luc Mélenchon. *Les Français en ont par-dessus la tête des querelles religieuses – Mélenchon*. YouTube video, 07:55. původně vysíláno na France 2, 25. srpna 2016. nahráno „Jean-Luc Mélenchon.“ 25. srpna 2017. https://www.youtube.com/watch?v=kozDd85bN_M (zobrazeno 25/04/2017).

LCI. *Présidentielle: Revoir le Grand Débat (TF1) en intégralité*. YouTube video, 03:12:54. původně vysíláno na TF1, 20. března 2017. nahráno „LCI.“ 20. března 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=VYXhy7Om0gs> (zobrazeno 14/03/2018)

L'Emission politique. *REPLAY INTEGRAL. L'Emission politique, avec Marine Le Pen* (France 2). YouTube video, 02:16:55. původně vysíláno na France 2, 9. února 2017. Nahráno „L'Emission politique,“ 9. února 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=tdAsfirstgc> (zobrazeno 18/03/2017).

Le Monde. *De Le Pen à Mélenchon, les multiples sens du mot laïcité*. YouTube video, 05:07. nahráno „Le Monde.“ 14. března 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=WvRjU7yB27M> (zobrazeno 21/04/2018).

On n'est pas couché. *Nathalie Kosciusko-Morizet - On n'est pas couché 27 août 2016 #ONPC*. YouTube video, 41:23. ze stejnojmenného pořadu na France 2, 27. srpna 2016. Nahráno „On n'est pas couché.“ 27 srpna 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=AN0QnnpUXB4&t=1283s>

Public Sénat. *REPLAY INTEGRAL. 1er Débat Primaire de la droite et du centre*. YouTube video, 02:24:09. Původně vysíláno na TF1, 13. října 2016. nahráno „Public Sénat.“ 13. října 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=ecTxajCl4-w&t=1139s> (zobrazeno 12/03/2017).

Public Sénat. *REPLAY INTEGRAL. 1er débat de la primaire de la gauche*. YouTube video, 02:32:20. původně vysíláno na TF1, 12. ledna 2017. Nahráno „Public Sénat.“ 12. ledna 2017. https://www.youtube.com/watch?v=F2gxLJjOw_M&t=7758s (zobrazeno 12/03/2017).

Použitá odborná literatura:

Knihy:

Baubérot, Jean, Paul d'Hollander a Mireille Estivalèzes. *Laïcité et séparation des Églises et de l'Etat : histoire et actualité*. Limoges : PULIM, 2006.

Davie, Grace. *Výjimečný případ Evropa: Podoby víry v dnešním světě*. Brno: CDK, 2009.

Portier, Phillipe. *L'État et les religions en France, Une sociologie historique de la laïcité*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2016.

Weil, Patrick. *Politiques de la laïcité au XXe siècle*. Paris: Presses Universitaires de France, 2007.

Akademické články:

Badouin, Patrick, a Sophie Bessis. „Liberté, égalité, fraternité, laïcité : mythe ou réalité ?“. *Après-demain* 13, č.1 (2010): 24–27.

Bellon, Christophe. „Les parlementaires socialistes et la loi de 1905.“ *Parlement[s], Revue d'histoire politique*, č.3 (2005): 116–136.

Daly, Eoin. „The Ambiguous Reach of Constitutional Secularism in Republican France: Revisiting the Idea of Laïcité and Political Liberalism as Alternatives,“ *Oxford Journal of Legal Studies* 32, č.3 (2012): 583–608.

Fabre, Rémi. „Une séparation révolutionnaire ? Allard et Vaillant... les ultras de la commission Briand.“ *Cahiers Jaurès* 175-176, č.1 (2005): 7–32.

Miqueu, Christophe. „Former le citoyen de la république naissante retour sur une controverse aux origines de l'école républicaine,“ *Revue de Synthèse* 137, č. 3 (2016): 453–477.

Hermon-Belot, Rita a Sébastien Fath. „La République ne reconnaît... aucun culte,“
Archives de sciences sociales des religions 129 (2005): 7–13.

Hervieu-Léger, Danièle. "La Démocratie Providentielle, Temps De L'ultra-sécularisation."
Revue Européenne des Sciences Sociales 44, č.3 (2006): 111–121.

Hervieu-Léger, Danièle, "Religion and Modernity in the French Context: For a New Approach to Secularization". *Sociological Analysis* 51 (1990): 15–25.

Prélot, Pierre-Henri. „Les signes religieux et la loi de 1905. Essai d'interprétation de la loi portant interdiction de la dissimulation du visage dans l'espace public à la lumière du droit français des activités religieuses.“ *Société, droit et religion* 2, č.1 (2012): 25–46.

Weil, Patrick. „Why the French laïcité is liberal.“ *Cardozo law review* 30, č.6 (2009): 2699–2714.

Bakalářské práce:

Lánová, Zuzana. „Institucionalizace muslimského vyznání ve Francii na základě principů laïcité.“ Bc. práce, Univerzita Karlova v Praze, 2012.

Novinové články:

Chemin, Anne. „Le communautarisme, mythes et réalités.“ *Le Monde*, 2. června, 2016.
http://abonnes.lemonde.fr/idees/article/2016/06/02/le-communautarisme-mythes-et-realites_4930957_3232.html (zobrazeno 03/09/2017).

Couvellaire, Louise. „Débat présidentiel : la laïcité réduite au « burkini » et au voile.“ *Le Monde*, 21. března, 2017. (zobrazeno 04/05/2018)

Pézerat, Thibaut. „Le plan tordu de Sarkozy pour interdire le port du voile islamique dans l'espace public,“ *Marianne*, 5. října, 2016, <https://www.marianne.net/politique/le-plan-tordu-de-sarkozy-pour-interdire-le-port-du-voile-islamique-dans-l-espace-public> (zobrazeno 02/05/2018).

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno:

Dominik Vu

E-mail:

vunik66@gmail.com

Studijní obor:

Mezinárodní teritoriální studia

Semestr a školní rok zahájení práce:

zimní semestr 2017/18

Semestr a školní rok ukončení práce:

letní semestr 2017/18

Vedoucí bakalářského semináře:

PhDr. Ondřej Matějka, Ph.D.

Vedoucí práce:

Mgr. Paul Bauer, Ph.D.

Název práce:

Laicité ve francouzském politickém diskursu v době redakce zákona o oddělení církví a státu a během prezidentských voleb 2017

Charakteristika tématu práce (max. 10 řádek):

Práce porovnává různé interpretace a koncepce laicité ve francouzském politickém diskursu ve dvou klíčových momentech - v momentě redakce zákona z roku 1905, který tento princip ustanovil, a během kampaně k prezidentským volbám v roce 2017. V dnešní době, kdy je budoucnost laicité ve Francii diskutována může komparace objasnit, zda a jak se proměnila. Práce sleduje tři linie. Zaprvé, nakolik je v dnešním politickém diskursu patrný názor "otců" tohoto principu, zejména Aristida Brianda. Zadruhé, co se za 100 let stalo s minoritními názory, které se v roce 1905 ozývaly, ale nebyly použity ve finálním znění zákona.

Zdůvodnění úprav a změn tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek):

Od zadání projektu bakalářská práce prošla množstvím změn, jelikož původní projekt byl příliš obecný a nebyl vhodný pro práci požadovaného rozsahu. Jednalo se o představení sociálních a politických výzev pro laicité v dnešní Francii. Namísto velkých otázek jsem se zaměřil na dva momenty ve více než stoleté historii principu laicité ve Francii. Záběr na politický diskurs jsem zvolil, jelikož politici disponují reálnou mocí a zároveň se jim dostává velkého mediálního prostoru a jejich názory jsou snadno mapovatelné.

Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):

Tato práce je členěna do dvou kapitol, úvodu a samozřejmě i závěru. První a druhá kapitola se věnuje politickému diskursu v roce 1905 a během prezidentské kampaně v roce 2017, ve které hledá a mapuje ozvěny názorů a interpretací představených v první kapitole. Kapitoly jsou dále členěné na 3 shodné tematické celky, které představují styčný bod debat v obou momentech a stojí tedy za komparaci. První podkapitola se zaměřuje na vztah mezi státem a náboženstvím. Druhá podkapitola je věnována různým koncepcím veřejného prostoru, s čímž souvisí i poslední podkapitola, která se zabývá problematikou náboženského oděvu.

Prameny a literatura (výběrová bibliografie, max. 30 hlavních titulů):

Podpis studenta a datum

Schváleno

Datum

Podpis

Vedoucí práce

Vedoucí bakalářského semináře

Garant oboru

